

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

NINA MRZLIKAR

Mentorica doc. dr. SMILJA AMON

**VLOGA ČASNIKA SLOVENC V SLOVENSKEM
POLITIČNEM IN DRUŽBENEM RAZVOJU**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2002

KAZALO:

1. UVOD.....	3
2. TEORETIČNA UTEMELJITEV	5
2. 1. POLITIČNA PROPAGANDA.....	5
3. ZGODOVINSKA ANALIZA	9
3. 1. OBDOBJE OD LETA 1860 DO 1. SVETOVNE VOJNE.....	9
3. 1. 1. <i>MEDIJSKE RAZMERE DO LETA 1918</i>	12
3. 2. OBDOBJE MED OBEMA VOJNAMA	13
3. 2. 1. <i>MEDIJSKE RAZMERE MED OBEMA VOJNAMA</i>	16
3. 3. DRUGA SVETOVNA VOJNA	18
3. 3. 1. <i>MEDIJSKE RAZMERE MED 2. SVETOVNO VOJNO</i>	21
4. EMPIRIČNA ANALIZA ČASNIKA SLOVENEK.....	23
4. 1. BIBLIOGRAFSKI PODATKI O ČASNIKU SLOVENEK.....	23
4. 2. NASTANEK IN RAZVOJ SLOVENCA.....	24
4. 3. VSEBINSKA NAČELA SLOVENCA	25
4. 4. GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI SLOVENCA.....	26
4. 4. 1. <i>GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI DO 1. SVETOVNE VOJNE</i>	26
4. 4. 2. <i>GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI MED OBEMA VOJNAMA</i>	31
4. 4. 3. <i>GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK MED 2. SVETOVNO VOJNO</i>	34
5. VSEBINSKA ANALIZA SLOVENCA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO....	36
5. 1. ODNOS SLOVENCA DO OKUPACIJE.....	36
5. 1. 1. <i>SLOVENEK TIK PRED ITALIJANSKO OKUPACIJO</i>	36
5. 1. 2. <i>SLOVENEK MED ITALIJANSKO OKUPACIJO</i>	39
5. 1. 3. <i>SLOVENEK MED NEMŠKO OKUPACIJO</i>	45
5. 2. ODNOS SLOVENCA DO SLOVENSKE NARODNE IDEJE IN DOMOBRANSTVA	49
5. 3. ODNOS SLOVENCA DO KOMUNIZMA, PARTIZANSTVA IN OSVOBODILNE FRONTE MED 2. SVETOVNO VOJNO	54
6. ZAKLJUČEK	62
7. SEZNAM LITERATURE IN VIRI	64

1. UVOD

»Dandanes nihče več ne more prezirati, kako važni so politični listi. Brez političnega lista se nobena stranka ne more vtrditi, naj je še tako velika, z listom pa si tudi slaba pridobi čedalje večo moč in izpodrine naposled svoje nasprotnike.../... Ako tedaj mi Slovenci hočemo svojo veljavo vtrditi, se na pravi podlagi ohraniti, pravic nekaj si obdržati, nekaj si jih pridobiti, moramo imeti političnih listov.../... Živo potreben, toraj od vseh strani zaželen je bil nov list, kateri bi možato, nepristransko, in ob enem pošteno in olikano zastopal zadeve naroda slovenskega. To so sprevideli vsi pravi rodoljubi, katerim je blagor naroda slovenskega resnično pri srcu, in ustanovili so »Slovenca«, kateri danes prvikrat stopi pred spoštovane slovenske čitatelje. Prizadeval si bo, biti v pravem pomenu: Slovenec.«... (Slovenec, 14. oktober 1873, 1)

Tako je *Slovenec* 14. oktobra 1873 naznanil svoj prihod, prihod novega tednika, ki se je v slovenskem prostoru, kljub večkratni zamenjavi oblasti in vsem svetovnim in domačim krizam, obdržal dobrih 72 let vse do konca druge svetovne vojne. Zamenjal je več urednikov in šel skozi pomembnejša zgodovinska obdobja 19. in 20. stoletja. Kljub temu se je vedno držal istih načel – podpiral je vodilne in zaničeval njihove sovražnike. In to je bil verjetno razlog, da je *Slovenec* izhajal tudi med prvo in drugo svetovno vojno in med drugimi prelomnimi obdobji.

Slovenec je imel kot osrednji časnik slovenskega političnega katolicizma izredno pomembno vlogo v slovenskem družbenem in političnem razvoju. V diplomski nalogi bom raziskovala le zaključno zgodovinsko obdobje, to je obdobje okupacije Slovenije med drugo svetovno vojno s posebnim poudarkom na hipotezi, da je bil *Slovenec* kot osrednji katoliški politični časnik med drugo svetovno vojno izrazito naklonjen obema okupatorjema.

Pri raziskovanju sem uporabljala zgodovinsko–analitično metodo, s pomočjo katere sem raziskovala vlogo časnika *Slovenec* v treh zgodovinskih obdobjih, in sicer: v obdobju do

prve svetovne vojne, v obdobju med obema vojnama in v obdobju med drugo svetovno vojno.

V vsakem obdobju prikažem medijske razmere na slovenskem prostoru in razvoj *Slovenca* od zadnje četrtine leta 1873 do konca druge svetovne vojne. V empiričnem delu naloge predstavim bibliografske podatke o časniku, nastanek in razvoj *Slovenca* skozi različna časovna obdobja, izpostavim pa tudi bistvena vsebinska načela časnika, ki jim je sledil vsa leta izhajanja. Kronološko v treh obdobjih predstavim glavne in odgovorne urednike *Slovenca*. Empirična analiza se opira tudi na teoretična dela o politični propagandi.

Posebno pozornost namenjam vsebinski analizi *Slovenca* med drugo svetovno vojno. Raziskovala sem stališča časopisa do italijanske in nemške okupacije, kjer sem analizo razdelila na tri dele, in sicer: odnos časnika pred drugo svetovno vojno, med italijansko okupacijo in med nemško okupacijo. Raziskovala sem tudi, kakšen je bil odnos *Slovenca* do slovenske narodne ideje in domobranstva in kakšna so bila njegova stališča o komunizmu, partizanstvu in Osvobodilni fronti. Vsebinska analiza naj bi potrdila mojo izhodiščno hipotezo, da je *Slovenec* med drugo svetovno vojno deloval izrazito v prid in za koristi italijanskega in nemškega okupatorja.

2. TEORETIČNA UTEMELJITEV

2.1. POLITIČNA PROPAGANDA

Političen list *Slovenec*, glasilo Slovenske ljudske stranke, je imel predvsem med drugo svetovno vojno velik vpliv na politično propagando. Časnik je vseboval bistvene elemente politične propagande, ki je kot poudarja dr. Vreg (Vreg, 2000:116) oblika komuniciranja, s katero komunikatorji ali skupine zavestno, namensko, načrtovano in organizirano oblikujejo propagandne projekte in sporočila, s katerimi oblikujejo in nadzorujejo mnenja in stališča ciljnega občinstva oziroma vplivajo na spremembo njihovih stališč. Tako propagandist spodbudi odgovor sprejemalca, ki podpira in hkrati pospešuje želene namere propagandnega delovanja. »Propaganda je torej intencionalni, sistematski poskus oblikovanja zaznav, spoznanj, mnenj, stališč, vrednot in vedenj sprejemalcev propagandnega sporočila«, še dodaja avtor. Z namenom, da bi imelo ciljno občinstvo občutek, da gre za enakopravno in obojestransko komuniciranje in da bi bile obenem zadovoljene vse njegove potrebe in interesi, propaganda pogosto tudi zlorablja model prepričevalnega komuniciranja o medsebojni odvisnosti. Vreg pojasnjuje, da gre za komunikacijski »mehanizem«, ki nas prisiljuje, da sprejemamo kolektivne vzorce mišljenja.

Nekateri teoretiki politično propagando označujejo kot manipulativno komuniciranje. Lasswell, Lerner in Speier poudarjajo (Lasswell, Lerner, Speier, V: Vreg, 2000:117), da gre pri tem za premišljeno komunikacijsko prizadevanje, s katerim vplivamo na izide soočanj v korist preferenc propagandista. Vendar je, kakor pojasnjuje Vreg, propagandna manipulacija »neboleče prepričevanje«. Ljudje namreč ne občutijo same razsežnosti represije in moči, ki jo imajo recimo država, policija, vojska, cerkev ali množični mediji. Na podzavestne procese ljudi tako vplivajo elementi iracionalnosti in emocionalni naboji, ki jih vsebujejo takšna propagandna sporočila. (Vreg, 2000:117)

Za komunikatorje sodobnega političnega komuniciranja je značilno, da poleg politične moči, uporabljajo še najmodernejšo tehnologijo, nacionalne potenciale, cenzuro, represivne ukrepe proti novinarjem in diskvalifikacijo političnih nasprotnikov. Tönnies pravi (Tönnies, V: Vreg, 2000:119), da vladajoče skupine ljudi v svojo korist načrtno sprožijo v tisku propagando. Tako ustvarijo in hkrati še ohranjajo nadzor nad mediji. Da bi uresničili svoje načrte, javnost zavajajo z dejstvi in dokazi ali pa denimo podpirajo stranko, katere voditelje so na skrivaj pridobili na svojo stran, da bi podpirali takšne načrte. (Vreg, 2000:119) Tako strategijo je uporabljal tudi *Slovenec*. Dogodke je pogosto izkrivljal in jih predstavljal tako, da so bili njemu oziroma oblasti v korist. Javno so podpirali SLS stranko, ki je takrat imela močan političen vpliv.

Cilj propagande je biti totalitarna. Kot takšna poskuša prodreti do najglobljih slojev človeške psihe in tako učinkovati na podzavestno strukturo človeka. »Zato uporablja prikrita dejstva, aktivira mitsko zavest, provocira iracionalno in je po svojem bistvu nasprotje koncepciji človeka kot racionalnega bitja, ki je sposobno svobodno razmišljati in odločati o svojem bivanju«, poudarja Vreg (Vreg, 2000:120). Sicer pa propaganda v praksi uporablja ista pravila, vrste, oblike, tehnike in sredstva, ki jih prilagaja glede na svoje ideološke-politične usmeritve.

Zaradi razvoja množičnega komuniciranja po obeh svetovnih vojnah, je propaganda dosegla nepredvidljive politične razsežnosti. S pomočjo množičnih medijev se je spremenila v širjenje miselnih vzorcev. Splichal poudarja (Splichal, 1975:7-15), da je propaganda doživela svojo prvo ekspanzijo ob koncu prve svetovne vojne. V tem času je dobila slabšalen pomen, postala je element vojaške strategije. Oblasti so ugotovile, da rezultat vojaških spopadov ni odvisen le od števila dobro oboroženih enot, še pomembnejša je morala vsega prebivalstva. Naloga propagande je bila zato v narodu vzbuditi enotnost in navdušenje, pri sovražniku pa vnesti zmedo in strah. Propaganda je postala "totalna", meni avtor. Njena sporočila so bila tako namenjena fronti, zaledju, narodu, zaveznikom, sovražniku in nevtralnimi državam. (Splichal, 1975:7-15) Tudi *Slovenec* je v svojih prispevkih pogosto poročal o smrtnih žrtvah sovražnikov, ki jih je podkrepil z natančnimi številkami, navajal je strah in zmedo, ki vlada med njimi,

nesposobne voditelje in podobno. Na tak način je skušal javnost prepričati, da trenutne razmere niso tako hude. Po drugi strani pa je o domačih izgubah poročal previdno, takrat je ponavadi navedel osebne podatke žrtev.

Med vojno se razvije odprta in neposredna propaganda, kjer so cilji znani že od samega začetka. Vojna propaganda mora zaradi obrambe domovine ustvarjati samozaupanje, enotnost in borbenost, pri sovražniku pa sejati razdor, strah in paniko. Odložena propaganda pa ustvarja primerno psihološko vzdušje. Tako se pripravimo za samo propagandno akcijo in znamo reagirati v dani situaciji. Takrat tudi nastaja in se širi največ govoric. Veliko je vojaških skrivnosti, ki ne smejo priti v javnost, po drugi strani pa sovražnik svoje govorce širi po tajnih kanalih in tako povzroča negotovost in strah nasprotnika. Avtor pravi (Vreg, 2000:120-122), da se hkrati z govoricami razširjajo še domneve, polresnice in spreobrnjene vesti, samo prebivalstvo pa ustvarja »spontane« govorce.

Med drugo svetovno vojno so bile najbolj pogoste govorce strahu in negotovosti, ki so skušale prikazati vojaško, politično ali ekonomsko moč sovražnika, njegovo številčnost in oborožitev. Vreg navaja primer (Vreg, 2000:123), ko je nemška »peta kolona« v Sloveniji širila takšne govorce o nacistični armadi, da bi povzročila strah med Slovenci. Še bolj nevarne pa so govorce sovraštva in razdora. Te povzročajo dvome, sum, nezaupanje, medsebojne obdolžitve in sovraštvo, predvsem pa nacionalne, rasne, verske, politične in druge konflikte. Sem spadajo tudi govorce o političnih voditeljih in državnih funkcionarjih. Širijo se govorce o njihovem bogastvu, izrabljanju službenega položaja, osebnem življenju in medsebojnih odnosih. V vojnah pogosto sprožijo tudi slepilne govorce, ki nasprotnika zmedejo in ga zavedejo glede na resnični položaj, namere in načrte tistega, ki jih širi. (Vreg, 2000:123-124)

Hitlerjeva Nemčija je ustvarila ogromen aparat za nacifašistično propagando, s produkcijo političnih stereotipov pa je propagandno delovanje spremenila v totalno propagando, poudarja Vreg (Vreg, 2000:130-131). Joseph Goebbles, minister za obveščanje in propagando, je uvedel sekcije, ki so spremljale tujo propagando in protipropagando. Sicer

pa je bila propaganda v tem obdobju strogo centralizirana in je izločila vsak možen alternativen vir informacij. S sodobno opremljeno armado in s hujskaškimi govori je Hitler budil samozavest in agresivnost. Avtor pravi, da so se tako ustvarjali miti o Veliki državi, ki si bo podredila evropske narode, o Nemcu »nadčloveku« in o primitivnih narodih - slovanskem gnoju.

3. ZGODOVINSKA ANALIZA

3.1. OBDOBJE OD LETA 1860 DO 1. SVETOVNE VOJNE

Gospodarski, družbeni, politični in kulturni razvoj slovenskih pokrajin v drugi polovici 18. stoletja je omogočil začetek slovenskega narodnega prebujanja, s tem pa se je tudi utrdila zavest o obstoju slovenskega naroda. Glavna naloga je bila utrditi in vpeljati slovenski jezik v širšo vsakdanjo in knjižno rabo. V predmarčani dobi se je zavest o povezanosti Slovencev različnih držav v en narod še bolj krepila, vedno bolj pa se je tudi oblikoval enotni knjižni jezik. (Zgodovina Slovencev, 1979:385, 437)

Politična razdeljenost v tem obdobju ni bila mogoča, takratne politične razmere Slovencev opisuje Fran Erjavec: »Ker Slovenci zaradi svoje maloštevilnosti nismo mogli igrati nikoli kake odločilne vloge v dunajskem parlamentu, smo bili nekako prisiljeni neprestano menjavati svojo politično taktiko...,« (Erjavec, 1940:34) Delovala je le konservativna politična stranka pod vodstvom dr. Bleiweisa, ki se je opirala predvsem na duhovščino kot najvplivnejši družbeni sloj med kmečkim prebivalstvom. Nasproti staroslovincem se kmalu pojavijo mladoslovinci, radikalno gibanje izobražencev, ki jih je vodil Fran Levstik. Liberalno usmerjeni posamezniki so se najhitreje uveljavljali v kulturi, predvsem so si prizadevali za postopno uvajanje aktualnih evropskih estetskih kriterijev v slovensko duhovno življenje.

V prvi polovici 60-ih let so v slovenskih krajih nastale narodne ustanove in čitalnice. Slednje so pripeljale narodno odtujeno meščanstvo v slovenski tabor in med njih zanesle smisel za organizacijo in tisk, pojasnjuje Erjavec. (Erjavec, 1940:34) Predvsem pa je bil to prostor za učenje slovenske besede ter za umetniške in politične nastope. Slovenski politični prvaki so začeli organizirati tabore, na katerih so javno zahtevali združitev vseh Slovencev v avtonomno Zedinjeno Slovenijo. Amonova poudarja (Amon, 1996:53), da sta bili njihovi glavni zahtevi uvedba slovenščine kot učnega jezika v vse osnovne in srednje šole ter ustanovitev slovenske univerze.

V publicistiki so se nesoglasja med mladoslovenci in staroslovenci nadaljevala. Leta 1873 je katoliški tabor nasproti vedno močnejšim liberalnim idejam v Ljubljani ustanovil svoje osrednje politično glasilo *Slovenec*. (Amon, 1996:54) Staroslovenci so se začeli opirati na katoliške skupine, mladoslovenci pa so še vedno vztrajali pri samostojnem nastopu. Sredi 70-ih let je med obema taboroma prišlo do slogaštva. (Enciklopedija Slovenije, 1997:210)

V drugi polovici 80-ih let je slogaško zasnovana slovenska politika zašla v krizo. Nasproti liberalnim ustvarjalcem v kulturi je nastopil Anton Mahnič, zagovornik katoliškega stališča na vseh področjih življenja. Leta 1884 je v *Slovenecu* objavil cikel člankov »Dvanajst večerov« in v njem napadel vse liberalno misleče ustvarjalce, liberalne katolike in znane klasike. Na pobudo katoliške strani se je med Slovenci začel kulturni boj, ki je pripeljal do politične ločitve. (Enciklopedija Slovenije, 1997:213) Erjavec razlaga, da je Mahnič s svojo ostro načelno kritiko razdrl ne preveč uspešno plodno slogaštvo in razdelil Slovence na katoliški in liberalni tabor. (Erjavec, 1940:35)

Leta 1890 je Mahnič z večino katoliških politikov v Ljubljani ustanovil Katoliško politično društvo. V naslednjih letih so na državnozborskih volitvah najprej nastopali s slogaškim programom, kasneje pa že samostojno. V politiki so bili zelo dejavni, prirejali so shode in ustanovili Katoliško narodno stranko. Na svojo stran so pridobili kmete, obrtnike in delavce, za slednje so ustanavljali katoliška delavska društva. V devetdesetih letih je v katoliškem taboru prihajalo do spopadov s krščanskim socializmom, ki ga je vodil Janez Evangelist Krek. (Amon, 1996:55-56)

Načrt SLS je bil nasloniti se na ljudstvo in si tako ustvariti sodoben kulturni, politični, gospodarski in socialni program, ki ji ga je izoblikoval Krek, njen voditelj pa je postal Ivan Šušteršič. Erjavec razlaga (Erjavec, 1940:37), da je imela SLS, ki je bila prisotna v vseh slovenskih deželah, številna ljudsko-prosvetna društva in z njihovo pomočjo je v vsako kmečko hišo prišla knjiga in časopis. Na začetku 20. stoletja se je stranka razširila na vse slovensko ozemlje in postala vodilna v slovenski politiki; pod Krekovim in Šušteršičevim vodstvom se je uveljavila tudi v državnem zboru. Avtor poudarja, da so prelomnice njenega razvoja prvi trije katoliško shodi (1900, 1906 in 1913), ki so ji

ustvarjali smernice za politično, kulturno, gospodarsko in socialno delo med ljudstvom. (Erjavec, 1940:36-39)

Po drugem katoliškem shodu se je ljudsko prosvetno delo na deželi možno razmahnilo. Pri Slovenski krščanski socialni zvezi (SKSZ) so začeli uresničevati idejo, da bi jo preoblikovali v zvezo vseh slovenskih nepolitičnih društev. Tako so septembra 1902 v Ljubljani pripravili prvi shod katoliških slovenskih nepolitičnih društev. Na njem so sprejeli resolucijo, s katero so načrtali nadaljnji razvoj organizacije SKSZ, ki se je vedno bolj razvijala v osrednjo organizacijo katoliškega ljudsko-izobraževalnega dela. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:37)

Na pobudo škofa Jegliča je bil v Ljubljani avgusta 1906 tretji katoliški shod. Novosti ni bilo, izjema je bil le organizacijski odsek, ki je priporočil združitev vseh katoliško mislečih Slovencev v eno stranko z izvršilnimi odbori po deželah. Shod je imel velik političen pomen, saj je najvplivnejši politik SLS dr. Ivan Šušteršič na njem obračunaval s političnimi nasprotniki stranke. Kot odgovor shodu sta Narodno napredna stranka in JSDS konec meseca v Ljubljani organizirala protestno zborovanje. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:63)

Po Klunovi smrti je katoliški tabor vodil Ivan Šušteršič, ki je svojo politiko usmeril k reformi deželnozborskega volilnega reda. Zagovarjal je uvedbo splošne in enake volilne pravice in dosegel demokratizacijo deželnega volilnega reda. Konec leta 1905 se je na Šušteršičevo in Krekovo pobudo Katoliška narodna stranka preimenovala v Slovensko ljudsko stranko in začela svoj političen in nazorski boj proti drugače mislečim. Na državnozborskih volitvah maja 1907 je bilo na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem izvoljenih kar 17 katoliških poslancev. Tudi naslednje leto je na volitvah SLS absolutno prevladala. Za novega predsednika je bil imenovan Šuklje, ki je po letu 1900 prestopil v katoliški tabor. Oktobra 1909 so se z Vseslovensko ljudsko stranko politično združile vse slovenske katoliške skupine. Slovensko katoliško gibanje se je krepilo tudi v mestih, z ustanovitvijo prve čisto slovenske gimnazije leta 1905 pa se je povečalo število laičnih katoliških posameznikov. (Enciklopedija Slovenije, 1997:216-217)

Med letoma 1911 in 1912 se je spet okrepila povezava s hrvaško stranko prava in oktobra sta se obe stranki združili v hrvaško-slovensko stranko prava. Tako v klerikalni kot liberalni stranki so kmalu začeli razpravljati o enem jugoslovanskem ali hrvaško-slovenskem narodu, v ospredje je prihajalo tudi vprašanje narodne in jezikovne združitve Jugoslovanov. (Zgodovina Slovencev, 1979:584-591)

Avgusta 1913 je bil v Ljubljani četrti katoliški shod, na katerem so sodelovali tudi Hrvati. Zborovalci so opozorili na velik pomen migracijskega in izseljeniškega vprašanja. Za Vseslovensko ljudsko stranko je bil shod potrditev, da je katoliško gibanje na Slovenskem doseglo popolno prevlado, kar so delno priznavali tudi njegovi nasprotniki. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:138-139)

3. 1. 1. MEDIJSKE RAZMERE DO LETA 1918

Slovinci dobimo prvi periodični tisk (1557), prvi časopis (1797) in prvi dnevnik (1873). Prvi periodični tisk, Trubarjev *Ta slovenski kolendar kir vselei terpi* (1557) začne izhajati v obdobju reformacije, prvi slovenski časopis *Lublanske novice* (1797) Valentina Vodnika pa v obdobju razsvetljenstva. Naslednji časopis, to so bile *Kmetijske in rokodelske novice* (1843) Janeza Bleiweisa, pa izide šele čez 40 let. Leta 1848 se je zaradi odprave dunajske cenzure novinarstvo močno razmahnilo. Izhajati so začeli številni listi, pomembnejši so bili *Slovenija*, *Vedež*, *Slovenski cerkveni časopis*, *Pravi Slovenec* in *Ljubljanski časnik*. Med Bachovim absolutizmom je večina časopisov nehala izhajati. V 60-ih letih je bil pomemben Fran Levstik, ki je sodeloval pri več časnikih: *Napake slovenskega pisanja* (1858), *Naprej* (1863), Einspillerjev *Slovenec* (1865), *Slovenski narod* (1868) in *Pavliha* (1870). Pojavili so se prvi poklicni uredniki in novinarji, delniške družbe so z množično časopisno proizvodnjo okrepile časniški založniški kapital obeh taborov. Nastajati so začele velike časopisne hiše. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje so si vpliv na javnost porazdelile politične stranke in njihovo časopisje. (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:94)

Med časopisjem katoliškega tabora je bil najpomembnejši *Slovenec*, vodilni časnik političnega katolicizma na Slovenskem, ki je začel izhajati 14. oktobra 1873 v Ljubljani. Najprej je izhajal trikrat tedensko, deset let kasneje, 11. julija 1883, pa izide kot dnevnik. Pred prvo svetovno vojno je *Slovenec* s podporo Katoliške politične stranke v prispevkih poudarjal vdanost Habsburžanom in avstrijski monarhiji ter hkrati brezpogojno ljubezen do slovenske domovine. V ospredju je bila še zvestoba katoliški veri in cerkvi ter Zedinjenje Slovencev. V tem obdobju je bil *Slovenec* vodilni časnik Slovenske ljudske stranke, njegov vpliv in naklada pa sta se večala s katoliškim političnim gibanjem. List je tudi veliko prispeval k rasti in vplivu političnega katolicizma. (Enciklopedija Slovenije 11, 1997:295)

Drugi pomembnejši katoliški časopisi so bili še: *Domoljub* (1888), *Bogoljub* (1903), *Dom in svet* (1888), *Domovina* (1867), *Rimski katolik* (1888) in *Katoliški obzornik* (1897), *Naša moč* (1905), *Čas* (1907). Osrednje glasilo liberalnega tabora je bil *Slovenski narod*, sledili so: *Slovenski tednik* (1873), *Domačin* (1913), *Rodoljub* (1891), *Gospodarski list* (1881), *Ljubljanski zvon* (1881), *Slovan* (1884), *Ljubljanski list* (1884), *Jutro* (1910). Močno središče liberalnega časnikarstva je bil tudi Trst, kjer je izhajala *Edinost* (1876-1928). Časopisi socialnodemokratskega tabora pa so bili: *Novi čas* (1889), *Delavski list* (1890), *Delavec* (1893), *Svoboda* (1896), *Rdeči prapor* (1898), ki se je leta 1911 združil z *Naprejem* v dnevnik *Zarja*, *Naši zapiski* (1902), *Stavbinski delavec* (1911). Osrednje glasilo socialno-demokratskih strokovnih organizacij je bil *Delavec* (1914). (Amon, 1996:50-59)

3. 2. OBDOBJE MED OBEMA VOJNAMA

Vedno večja stiska je Slovence silila k enotnosti in liberalci so nagovarjali katolike, naj kot najmočnejši politični tabor v domovini, spodbudijo združevanje vsega naroda. Vendar Vseslovenska ljudska stranka leta 1916 še ni bila sposobna odločneje ukrepati. (Enciklopedija Slovenije, 1997:219) Narodno-politični izgledi so se še bolj poslabšali in Slovenci so spet zaprosili za pomoč hrvaško stranko prava. Z njihovo podporo jim je

uspelo združiti vse poslance jugoslovanskih dežel v dunajskem parlamentu v Jugoslovanski poslanski klub. Ob prvem medvojnem zasedanju maja 1917 so podali narodno-politično zahtevo. Ta tako imenovana Majniška deklaracija je na osnovi narodnega načela in hrvaškega državnega prava zahtevala takojšnjo združitev vseh ozemelj monarhije, na katerih živijo Slovenci, Hrvati in Srbi v enotno in samostojno demokratično državno telo, pod okriljem habsburške dinastije. V habsburški monarhiji deklaracije ni podprl nihče. (Prunk, 1998: 79)

Ivan Šušteršič in njegovi sodelavci so v 2. polovici leta 1917 razpustili SLS in ustanovili Slovensko kmečko stranko in Slovensko ljudsko stranko za mesta, trge in industrijske kraje. Katoliški tisk pa je bil že naklonjen Krekovim privrženem, zato se jim to dejanje ni posrečilo in spet so obnovili staro SLS na Kranjskem. Po letu 1917 se je deklaracijsko gibanje v podporo majniški deklaraciji Jugoslovanskega kluba okrepilo in vrhunec doseglo v prvi polovici leta 1918. (Enciklopedija Slovenije, 1997:220)

Oktobra 1918 v Ljubljani na narodni manifestaciji razglašena ustanovitev Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS), ki je obstajala do decembra 1918, ko se je s Kraljevino Srbijo združila v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Mednarodno sicer ni bila priznana, kljub temu pa je izpolnjevala vse zahteve mednarodnega prava za nastanek in obstoj države. Predsedstvo Narodnega vijeća v Zagrebu je oktobra 1918 imenovalo še Narodno vlado za Slovenijo, v kateri so bili predstavniki vseh treh slovenskih političnih strank. Vlada je delovala do januarja 1919, ko je bila postavljena Deželna vlada za Slovenijo. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:207-209)

V Kraljevini Jugoslaviji se je idejno in politično nasprotje med klerikalno SLS ter liberalno stranko nadaljevalo. Sodelovanje obeh strank med prvo svetovno vojno, ki je vrhunec doseglo v skupni majniški deklaraciji, Narodnem svetu ter osvobajanju izpod habsburške monarhije, je bilo kratko. V novi državi so se spet pojavili spori glede bistvenih vprašanj političnega in javnega življenja, pokazale so se tudi temeljne razlike v pogledih na narodno vprašanje. Liberalci so zagovarjali jugoslovansko narodno enotnost ali unitarizem ter temu ustrezno centralistično državno obliko, SLS pa se je do konca leta

1920 izrekala za razvoj slovenske narodne individualnosti in avtonomijo Slovenije. SLS je branila tudi pravice katoliške Cerkve v prosvetnem, kulturnem in političnem življenju, liberalci pa so jih poskušali omejiti. (Enciklopedija Slovenije, 1997:223)

Sicer pa je prišla SLS v novo jugoslovansko državo nepripravljena in oslABLJENA z notranjim razcepom, poudarja Amonova (Amon, 1996:89) Oprla se je na vodilno politično silo, srbsko radikalno stranko in, kot razlaga avtorica, v političnem boju vodila "dvostrano" politiko, tako da je zagovarjala "avtonomistični program", v Beogradu pa glasovala za centralistično in unitaristično politiko.

Junija 1921 je bila sprejeta ustava Kraljevine SHS, tako imenovana Vidovdanska ustava. Politično in formalnopravno je uzakonjala jugoslovansko nacionalno enotnost ter vzpostavljala strogo centralistično državno ureditev. Slovencem je tako onemogočala samostojno in neodvisno odločanje o svojem političnem in nacionalnem razvoju. Ukinjena je bila Deželna vlada za Slovenijo, zamenjala jo je Pokrajinska uprava za Slovenijo. S tem se je tudi formalno končala deloma dopuščena upravna avtonomija Slovenije v Kraljevini SHS. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:264-265)

Avgusta 1923 je bil v Ljubljani peti katoliški shod. Z njim je SLS javno potrdila tedanjo politično moč. Shod, ki je sprejel več programskih resolucij, je imel velik pomen tudi za politično uveljavitev stranke v novi jugoslovanski državi. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:290-291) Amonova razlaga (Amon, 1996:90-91), da so na shodu sprejeli sklep za obnovitev celotnega slovenskega katoliškega gibanja, ki so ga notranji prepri, močno oslabili, reorganizacija dela pa je hitro prinesla uspehe. Prosvetno katoliško delo je v novi državi vodila Slovenska krščansko-socialna zveza, ki se je novembra 1923 preimenovala v Prosvetno zvezo in postala mogočna vzgojno-prosvetna katoliška organizacija.

Po hudih političnih napetostih in parlamentarni krizi je kralj Karadjordjević julija 1928 zaupal mandat za sestavo nove vlade načelniku SLS, dr. Antonu Korošču. Postal je prvi nesrbski predsednik vlade v Kraljevini SHS in edini slovenski politik, ki je v prvi

jugoslovanski državi zasedal premierski položaj. Čez dve leti je odstopil. (Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, 1995:291)

Ob volitvah vodstva krščansko-socialističnega sindikata, Jugoslovanske strokovne zveze, junija 1932, je idejni razkol med krščanskimi socialisti in voditelji bivše SLS dosegel vrh. Vodstvo SLS, ki je nameravalo prevzeti sindikalno centralo, je pri volitvah doživelo poraz. SLS se je v opoziciji notranje utrdila. Spet je zastopala avtonomistično nacionalno politiko in bila v ostri opoziciji vladajočemu režimu Jugoslovanske radikalne kmečke demokracije. Po vsej Sloveniji so se v tem obdobju vrstili številni nastopi in manifestacije njene politične moči. Konec leta 1932 je SLS izdala tako imenovane »Ljubljanske punktacije« in v njih je objavila program oziroma pogoje, pod katerimi bi bile stranke pripravljene sodelovati pri državni politiki. Ljubljanske punktacije so zahtevale še Zedinjeno Slovenijo, glavni del slovenskega naroda, razkosan na štiri države, pa naj bi si pridobil politično samostojnost. (1995:379-381)

3. 2. 1. MEDIJSKE RAZMERE MED OBEMA VOJNAMA

Leta 1919 je izhajalo 87 slovenskih časnikov in časopisov, 20 let kasneje že skoraj 300. Od tega jih je bilo 48 ustanovljenih pred prvo svetovno vojno. Rast časopisja je bila odvisna od moči političnih skupin, ki so določale publicistične programe. (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:98)

Za novinarski stan je v tem obdobju napočila "herojska doba" naporega ustvarjanja, poudarja Ivo Lapajne. Izhajati so začeli številni novi listi. Večina jih je kmalu prenehala izhajati, ostali so le tisti, ki so se prilagodili razmeram in potrebam novega časa. (Lapajne, 1937:231) Z izgubo Koroške in Primorske je slovensko novinarstvo izgubilo močna publicistična središča v Trstu, Gorici in Celovcu. V tem času se je uveljavilo splošno informativno, strokovno, strankarsko in delavsko časopisje. Ker so ga urejale in izdajale razne politične stranke, organizacije, skupine in društva, ni bilo preveč kakovostno. (Enciklopedija Slovenije 8, 1994:29)

Na razvoj slovenskega novinarstva sta vplivala tudi ustanovitev skupne jugoslovanske države in uspeh oktobrske revolucije. Politične stranke so ustanovile številna manjša politična glasila, pojavi se tudi časopisje Komunistične partije Jugoslavije. SLS je z velikimi nakladami svojega časopisja obdržala politični prestiž, medtem ko se je moral komunistični tisk umakniti v ilegalo. Po letu 1929 so bile prepovedane vse politične stranke in njihovi časopisi. Državni tiskovni urad je cenzuriral in usmerjal ves jugoslovanski legalni tisk. Vlada je podpirala informativni in zabavni tisk, komunistični tisk so zelo preganjali. Do leta 1941 se je napredni tisk zelo razmahnil, pojavljala pa so se tudi bojevita klerofašistična glasila. (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:96-98)

Amonova poudarja (Amon, 1996:93), da nove politične razmere po letu 1929 niso bistveno vplivale na slovenski katoliški tisk, saj je bil v tem času v vladi dr. Korošec. Vsi pomembnejši katoliški listi so tako izhajali še naprej kot informativno, versko ali strokovno časopisje.

Med časopisjem katoliškega tabora je bil v ospredju *Slovenec*, ki je kot osrednje glasilo SLS, v tem obdobju ohranil primat katoliške publicistike. V novi jugoslovanski državi si je namreč Slovenska ljudska stranka z bančnim kapitalom, politično zavzetostjo in strokovnim delom zagotovila publicistični in politični ugled. Vatovec poudarja, (Vatovec, 1967:188) da je bila ob izbruhu prve svetovne vojne, v prispevkih *Slovenca* prisotna avstrijska vojna cenzura. Ta je v drugi polovici leta 1918 nekoliko popustila, vendar le če so poročali o vojnih dogodkih. V času diktature med leti 1929 do 1934 so se napetosti med katoliškim časopisjem še bolj zaostriale. Amonova pravi (Amon, V: Enciklopedija Slovenije 2, 1988:97), da medtem ko je *Slovenec* odobral nove ukrepe in poudarjal, da bodo ti rešili gospodarsko in finančno krizo, je *Domoljub* s še nekaterimi časopisi prešel v opozicijo, v kateri so mladi krščanski socialci postajali vse bolj vplivni. Sicer pa je *Slovenec* v obdobju med obema vojnama v svojih prispevkih poudarjal slovenstvo in avtonomijo.

Druga glasila katoliškega tabora so bila: *Ponedeljski Slovenec* (1928-1939), *Domoljub*, *Jugoslovanski obrtnik* (1919-1929), *Slovenski gospodar*, *Bogoljub*, *Dom in svet*, *Naša moč*, *Delavska pravica* (1928-41), *Dejanje* (1938-41). (Amon, 1996:92) Ker je v

liberalnem taboru prišlo do razkola na starine in mladine, je prišlo do razhajanj tudi v časopisju. Prvi so izdajali *Slovenski narod*, mladini pa *Jutro* (1920). Izhajali so še: *Orjuna* (1923), *Domovina* (1918), *Ljubljanski zvon*, *Sodobnost* (1933), *Kmetki list* (1919), *Nova pravda* (1920), *Jutranje novosti* (1923). (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:98) Pomembnejši socialistični listi pa so bili: *Naprej* (1917), *Ljudski glas* (1919), *Enakost* (1920), *Socialist* (1923), *Zarja* (1922), *Rdeči prapor* (1923), *Delavska politika* (1926), *Delavec* (1914), *Rdeči prapor* (1920), *Delo* (1920), *Enotnost* (1926), *Ljudska pravica* (1934), *Mladina* (1924), *Književnost* (1932), *Sodobnost* (1933). (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:98)

3. 3. DRUGA SVETOVNA VOJNA

Po kapitulaciji jugoslovanske vojske je bilo slovensko ozemlje v Kraljevini Jugoslaviji razdeljeno med tri okupatorje, ki so si prizadevali za čim hitrejšo priključitev zasedenih ozemelj k svojim državam ter za vključitev v njihov družbeni red. Samo Italijani so Slovence priznavali kot posebno etnično skupino. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:10). Janko Prunk razlaga (Prunk, 1998:125-128), da je bila italijanska oblast v Ljubljanski pokrajini iz politično-taktičnih razlogov manj nasilna. Slovenci so lahko ohranili kulturno avtonomijo ter lastno upravo na občinski ravni. Nemški in madžarski okupator pa sta takoj ukinila slovenske šole, upravo in vse narodne organizacije. Nemške okupacijske oblasti so začele še izganjati slovensko izobraženo prebivalstvo in narodno zavedne ljudi, vključno z duhovniki. Italijanska okupacija se je od nemške razlikovala tudi v tem, da je želela sodelovati s Slovenci in z njihovimi organizacijami. Nemci so to zavračali, saj so hoteli na svojem ozemlju uničiti vsako sled slovenstva.

Prebivalstvo Ljubljanske pokrajine v začetku ni javno nasprotovalo italijanski zasedbi. Dr. Bojan Godeša pravi (Godeša, V: Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:11), da so Slovenci takšno ravnanje odobraval zaradi šoka, ki so ga doživeli ob okupaciji, predvsem pa zaradi genocidne politike nemških okupacijskih oblasti na Štajerskem in

Gorenjskem. Večina je verjela, da bodo zmagali zavezniki, prihodnost slovenskega naroda pa so videli na strani sil protihitlerjevske koalicije.

Prunk pojasnjuje (Prunk, 1998:129-131), da so v Ljubljanski pokrajini sodelovanje z italijanskim okupatorjem utemeljevali s tem, da tako najbolje varujejo slovensko prebivalstvo. Tudi obe vodilni slovenski politični stranki, SLS in liberalna, sta pozdravili priključitev. Tak odnos je povzročal očitke in pomisleke pri zahodnih zaveznikih, še bolj pa pri domačih političnih nasprotnikih.

Maja 1941 je bilo celotno ozemlje Ljubljanske pokrajine formalnopravno priključeno h Kraljevini Italiji. Prebivalstvu je bila s statutom zagotovljena etnična in kulturna avtonomija, sodelovanje pri upravi in dvojezičnost. Namen italijanskega okupatorja je bil deželo čim hitreje vključiti v njihov fašistični sistem. Vendar se je italijanska zasedbena politika kmalu pokazala za neuspešno. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:12-14)

Italijanske oblasti so Ljubljano ogradile z več kilometri bodeče žice in izdan je bil odlok o prepovedi odhajanja iz mesta. Skozi nadzorovane prehode so lahko prebivalci odšli le s posebnimi prepustnicami. Okupator je tako nameraval ločiti mesto od podeželja ter hkrati onemogočiti vodenje in oskrbovanje partizanske vojske in dotok novih borcev. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:31)

Junija 1942 so bile z dovoljenjem italijanskega okupatorja ustanovljene vaške straže, ki pomenijo začetek oborožene protikomunistične in protirevolucionarne akcije. Za to so se predvsem zavzemala vodstva nekaterih predvojnih strank, ki so skušala uničiti partizansko gibanje in tako preprečiti nevarnost povojnega revolucionarnega prevzema oblasti s strani komunistov. Tako je protirevolucionarni tabor začel sodelovati z okupatorjem, vendar se zaradi tega niso vznemirjali, saj so menili, da bodo z uničenjem partizanske vojske in OF, rešeni notranjih problemov, proti koncu vojne pa ne bodo imeli težav s preusmeritvijo v boj proti okupatorju. Njihova pričakovanja se niso uresničila, partizanske vojske in OF niso mogli uničiti. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:38-39)

Spomladi 1942 so predstavniki tradicionalističnih političnih strank ustanovili Slovensko zavezo. Protirevolucionarni tabor je združeval tiste politične skupine na Slovenskem, ki so imele odklonilno stališče do OF in partizanstva. Verjeli so v zmago zavezniškega orožja in poraz osnih sil, večina se je zavzemala za demokratične povojne spremembe. Po kapitulaciji Italije je delovanje organa postalo precej omejeno in poleti 1944 je organizacija zamrla. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:35)

Kapitulacija Italije septembra 1943, prihod nemškega okupatorja in ustanovitev operacijskega območja Jadransko primorje sta vplivala na politiko sprtih slovenskih strani. Spopad se je iz Ljubljanske pokrajine razširil še na Primorsko in Gorenjsko. Obe strani sta se po kapitulaciji Italije vojaško močno okrepili. Tudi položaj slovenskega naroda se je zaradi povezanosti njegove usode z uspehi protihitlerjevske koalicije okrepil. Vse to pa je znotraj naroda povzročilo medsebojni spopad med Slovenci samimi. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:55)

Po hudih vojaških porazih protirevolucionarnih enot je v Ljubljanski pokrajini pod nemškim upravljanjem nastala slovenska domobranska vojska. Zelo učinkovite in bojno sposobne enote so skupaj štejele okoli 18 000 mož, samo v Ljubljanski pokrajini jih je bilo 13 500. Aprila 1944 so slovenski domobranci prisegli v Ljubljani in še v nekaterih večjih krajih Ljubljanske pokrajine. Kljub delni avtonomiji in slovenskemu poveljniškemu kadru je šlo za pomožne policijske enote pod nemškim vrhovnim poveljstvom. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:68)

Sredi leta 1944 so začeli voditelji protirevolucije razmišljati o usodi slovenskih domobrancev, zlasti če bi prišlo do zanje neugodnega razpleta vojne. Čeprav je osvobodilno gibanje zaradi mednarodnih okoliščin in razmer v drugih jugoslovanskih pokrajinah, ponudilo amnestijo za pripadnike kolaboracionističnih enot, med slovenskimi domobranci nanjo ni bilo odziva. Vse do začetka maja 1945 se protirevolucionarnemu taboru ni posrečilo odvrniti slovenskega domobranstva od nemškega skrbništva in ga pripeljati pod okrilje Narodnega odbora ter tako preoblikovati v slovensko narodno vojsko. (Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995, 1996:67-69)

3. maja 1945 se je na pobudo Narodnega odbora za Slovenijo v Ljubljani začelo zasedanje narodnega predstavništva, ki se je razglasilo za prvi slovenski parlament. Na zborovanju so sprejeli izjavo, ki jo je objavil tudi *Slovenec*:

...« Narodni odbor za Slovenijo v odločilni in usodni zgodovinski uri slovenskega naroda proglašča, da je za vse ozemlje, na katerem prebivajo Slovenci, ustanovljena narodna država Slovenija kot sestavni del demokratično in federativno urejene kraljevine Jugoslavije. Narodni odbor za Slovenijo postavlja slovensko vlado kot začasni najvišji upravni organ za območje narodne države Slovenije. Slovenska narodna vojska je prevzela skrb za red in mir v narodni državi in bo zavarovala slovenske meje. Slovenski domobranci in druge narodno oborožene enote so se stavile v službo Narodnemu odboru za Slovenijo, že položile vojaško prisego kralju in slovenskemu narodu ter s tem vstopile v slovensko narodno vojsko kot sestavni del kraljevske jugoslovanske vojske v domovini...«
(*Slovenec*, 4. maj 1945, 101)

3. 3. 1. MEDIJSKE RAZMERE MED 2. SVETOVNO VOJNO

Med drugo svetovno vojno je izhajalo samo še 53 periodičnih listov, le 13 do konca vojne. Na stanje in razvoj slovenskega tiska sta namreč vplivali okupacija in z njo povezano razkosanje dežele med tri okupatorje. Medtem ko sta nemški in madžarski okupator uničevala vse oblike slovenske kulture in ukinila vse časnike in časopise, je italijanski okupator v Ljubljanski pokrajini nastopal manj agresivno in je dopuščal slovenski tisk. Kljub temu je tudi tu prenehalo izhajati veliko časopisov. Še naprej pa so izhajala glavna glasila meščanskih strank ter verska glasila. (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:99)

Smilja Amon poudarja (Amon, V: Enciklopedija Slovenije 2, 1988:99), da so se nekateri časniki na začetku do italijanskega okupatorja obnašali izrazito oportunistično, kasneje pa je njihovo pisanje postalo odkrito izdajalsko. Takšno taktiko sta uporabljala zlasti katoliška *Slovenec* in *Slovenski dom*, liberalna *Jutro* in *Slovenski narod* pa sta bila v

obdobju italijanske okupacije bolj zadržana. Po kapitulaciji Italije je nemški okupator v Ljubljanski pokrajini sicer dopuščal izhajanje slovenskih časnikov in časopisov, vendar jih je podredil svojim političnim in propagandnim potrebam. Precej pa je tudi skrčil njihovo število. Jeseni 1943 je tako prenehal izhajati *Slovenski narod*, ki se je združil z *Jutrom*, leto kasneje še *Bogoljub* in *Domoljub*. Legalno so začeli izhajati novi listi, glasila Slovenskega domobranstva: *Slovensko domobranstvo* (1944-45), *Goriški list* (1944-45), *Gorenjec* (1945).

Osrednji dnevnik v okupirani Ljubljani je bil *Slovenec*, ki je izhajal je tudi med leti 1941 do 1945, ko se je popolnoma podredil okupacijski oblasti. Med drugo svetovno vojno ob okupaciji Ljubljanske pokrajine leta 1941, ko oblast prevzame Italija, *Slovenec*, ki si je še pred dnevi zavzemal za državo Slovencev, Hrvatov in Srbov ter avtonomijo Slovenije, začne peti slavo novim italijanskim oblastem, njihovi vojski in njihovim vodjem. Isto se zgodi ob kapitulaciji Italije leta 1943, ko v Ljubljano pridejo nemške oblasti. V ospredju je zdaj nemški vojak in domobranci, ki bosta naši deželi skupaj prinesla mir. Maja 1945 je *Slovenec* v svojih člankih bralce prepričeval, da so vse govorice o koncu vojne in umiku nemških čet neresnične, 4. maja pa je objavil, da je oblast prevzela neustrašna in pogumna slovenska vojska, ki bo slovenski narod popeljala v lepšo prihodnost.

4. EMPIRIČNA ANALIZA ČASNIKA SLOVENEK

4.1. BIBLIOGRAFSKI PODATKI O ČASNIKU SLOVENEK

Političen (od 1929, 44: Informativen) list za slovenski narod (od 1930, 152 brez podnaslova). Izhaja trikrat na teden (od 11. julija 1883 dnevnik). Ljubljana. (Odgovorni oziroma glavni) uredniki oziroma izdajatelji: Franci Pevec, nato Jakob Alešovec, Filip Haderlap, Jožef Jerič, Matej Močnik, Matija Kolar, Anton Kržič, dr. Ivan Janežič, Ivan Zupančič, dr. Ignacij Žitnik, Andrej Kalan (1891-1900), dr. Evgen Lampe, Ivan Rakovec, Miha Moškerc, Ivan Štefe, Jožef Gostinčar, Franc Terseglav (1913-14, 1925-27), dr. Izidor Cankar (1918-19), Franc Smodej (1920-25), Franc Kremžar, Mihael Krek, dr. Alojzij Kuhar, Lojze Golobič, dr. Ivan Ahčin (od novembra 1929 glavni urednik), Viktor Cenčič (od 1934, 221 odgovorni urednik). Izdajatelj od 1911, 125 konzorcij, od 1925, 181: dr. Franc Kulovec, od 1929, 43: Ivan Rakovec. Tiskali Blasnikovi dediči (od 1883, 48 Katoliška oziroma Jugoslovanska tiskarna). Let. I-... Od 14. oktobra 1873 – 19... 2° (od 1884: V. 2°). Priloge: Domoljub (1888-96), Vestnik slovenske krščanske socialne zveze, Ilustrirani Slovenec (1924-32). – Prim.: Biserni jubilej Slovenca; S 16. oktober 1932, št. 238. (Šlebinger, 1937:19)

Ljubljana. 1873 – 1945.

Izhaja od 14. oktobra 1873 do 4. maja 1945.

Izdaja Ivan Rakovec; od 1938, 221 Jože Sodja; od 1944, 230 Joško Krošelj. - Urednik Viktor Cenčič; od 1943, 289 Janko Hafner. - Tiska Jugoslovanska tiskarna; od 1941, 140 Ljudska tiskarna.- Dnevnik. V2°.

Izšlo je: 65, 1937, 298 št.

66, 1938, 299 št.

67, 1939, 298 št.

68, 1940, 299 št.

69, 1941, 303 št.

70, 1942, 300 št.

71, 1943, 297 št.

72, 1944, 299 št.

73, 1945, k 101 št.

Do 1943, 206 je imel poleg redne še drugo izdajo z oznako A. (Bajec, 1973:83)

4. 2. NASTANEK IN RAZVOJ SLOVENCA

Katoliško časopisje se je v zadnji tretjini 19. stoletja opiralo na Katoliško politično stranko, kjer je osrednje mesto zavzemal politični list *Slovenec*. (Enciklopedija Slovenije 2, 1988:95) Časnik, ki je prispeval k rasti in vplivu političnega katolicizma na Slovenskem, je začel izhajati v Ljubljani 14. oktobra 1873, sprva trikrat tedensko, 11. julija 1883, pa je izšel kot dnevnik. Njegov vpliv in naklada sta se večala s katoliškim političnim gibanjem. (Enciklopedija Slovenije 11, 1997:295)

Vodstvo uredništva je leta 1873 prevzel konservativno katoliški Karel Klun. Fran Vatovec razlaga (Vatovec, 1967:183), da je politične in polemične članke večinoma pisal sam, z načelnimi članki pa mu je pomagal profesor dr. Josip Marn, dokler ni v *Slovincu* prevladal bojeviti program klerikalne strogo načelne teokratične smeri dr. Mahničarja. Pod njegovim vplivom in v okolju Krekovega krščanskega socializma je v vodstvu Slovencevega uredništva sodeloval tudi Andrej Kalan, naslednik Kluna ter Ignacija Žitnika.

V časniku so izhajali prispevki o idejni usmeritvi političnega katolicizma, referati in resolucije slovenskih katoliških shodov, predvolilni govori, programske smernice vodstva slovenskega političnega katolicizma Katoliške narodne stranke in Slovenske ljudske stranke ter njenih številnih pomožnih in priključenih organizacij, gospodarske, socialne in prosvetne. Janko Prunk poudarja (Prunk, V: Enciklopedija Slovenije 11, 1997:295), da članki, objavljeni v *Slovincu*, najbolje slikajo idejni in politični razvoj slovenskega političnega katolicizma v njegovih različnih fazah. V demokratičnem ozračju razvoja SLS

in pod sposobnimi uredniki v 20-ih letih je dosegal zavidljivo novinarsko raven. List je veliko prispeval k razvoju časnikarske slovenščine.

Med drugo svetovno vojno, ko je večina naših časnikov in časopisov prenehala izhajati, se je *Slovenec* podrejal italijanskemu in nemškemu okupatorju in hkrati propagiral politiko Slovenske ljudske stranke. (Enciklopedija Slovenije 11, 1997:295)

4. 3. VSEBINSKA NAČELA SLOVENCA

»*Slovenec* se zavzema za popolno avtonomnost katoliške cerkve v državnem okviru, prevladujoči poudarek njegovega publicističnega programa pa je predvsem na blaginji kmečkega ljudstva,» poudarja Vatovec. (Vatovec, 1969:27) V obdobju pred prvo svetovno vojno je časnik poudarjal še popolno vdanost habsburški in avstrijski monarhiji, ljubezen do slovenske domovine, narodnost v cerkvah in šolah, zagotovitev verskega značaja šolstva ter Zedinjenje Slovencev. Izhodiščno vodilo časnika je bilo izraženo v geslu: »Vse za vero, dom, cesarja!« Avtor še poudarja, da je bila v *Slovenecu* prisotna tudi slogaško zvoneča programska koncesija staroslovenskemu konservatizmu: »Neoskrunjeno naj se ohrani cerkveno premoženje; ljudska šola naj se ne loči od cerkve, javno cerkveno življenje naj se bolj in bolj oživlja.« (Vatovec, 1967:184)

Položaj *Slovenca* na začetku prve svetovne vojne je precej čustveno opisal Fran Vatovec: »Ob izbruhu prve svetovne vojne, leta 1914 je dnevnik »čutil neizprosno rdečih svinčnikov v rokah brezobzirne avstrijske vojne cenzure.« Avtor še dodaja, da so se v časniških stolpcih naselile bele lise. Delo novinarjev je bilo namreč zelo težko, še posebej zaradi vpoklica časnikarjev v vojno, pa tudi zaradi odprave telefonskega prometa. V drugi polovici leta 1918 je cenzura popustila, vendar le, če so objavljali vojna poročila. (Vatovec, 1967:188)

V obdobju med obema vojnama je *Slovenec* zagovarjal slovenstvo in avtonomijo, odvisno od tega, kdo je bil na oblasti. »Ko je bila na oblasti jugoslovansko unitaristična liberalna mladina *Slovenčev* publicistični krog oznanja slovensko avtonomistična, opozicijsko pikra

časniška gesla. Ko pa so na oblasti politiki iz kroga *Slovenca* bučna opozicijska gesla v časniških stolpcih takoj utihnejo«, poudarja Vatovec (Vatovec, 1969:28)

Ob okupaciji Ljubljanske pokrajine 14. aprila 1941 oblast prevzame Italija. *Slovenec*, ki je pred okupacijo v svojih člankih bralce opominjal na njihovo pripadnost državi SHS, ob prihodu italijanskega okupatorja takoj spremeni svoja stališča. V ospredju poročanja je zdaj nova oblast, njihova vojska in voditelji. Ob kapitulaciji Italije septembra 1943, ko v Ljubljano pridejo nemške oblasti, se dnevnik spet popolnoma podredi novi oblasti in zdaj svojim bralcem sporoča, da bosta nemški vojak in domobranci slovenski deželi prinesla mir. Maja 1945 je časnik še poročal, da so vse govorice o koncu vojne in umiku nemških čet, neresnične, 4. maja pa je objavil novico, da bo slovenski narod v prihodnost popeljala slovenska vojska, ki je prevzela oblast.

4. 4. GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI SLOVENCA

Slovenca so urejali pomembni predstavniki slovenskega političnega katolicizma. V 72-ih letih izhajanja se je zvrstilo 19 urednikov. Prvi so bili Karel Klun, Franci Pevec, Jakob Alešovec in Filip Haderlap. Do precejšnje časnikarske kakovosti ga je konec 80-ih let dvignil dr. Ignacij Žitnik, v 90-ih ga je urejal Andrej Kalan, sledijo Janez Evangelist Krek, Miha Moškerc in Jožef Gostinčar ter tik pred prvo svetovno vojno Franc Terseglav. Med letoma 1918 in 1919 je bil urednik Izidor Cankar, za njim pa Engelbert Besednjak, Franc Smodej, Franc Terseglav, Franc Kremžar, Mihael Krek, dr. Alojzij Kuhar, dr. Ivan Ahčin in Viktor Cenčič. (Enciklopedija Slovenije 11, 1997:295)

4. 4. 1. GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI DO 1. SVETOVNE VOJNE

KAREL KLUN je bil med ustanovitelji *Slovenca* in ga je urejal do leta 1879. V Slovenskem biografskem leksikonu sam dogodek ustanovitve časopisa opisujejo : »1873

so se zbrali domači in štajerski duhovniki ter posvetni politiki (Bleiweis, Costa) in sklenili ustanovitev *Slovenca*. Kalan je bil prevzel poročevalstvo in se ponudil da brezplačno urejuje list.« (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932: 465) V časopisu je Kalan ostro nastopil proti mladoslovincem. Politično je začel delovati v začetku 70-ih let in bil izrazito narodno in konservativno katoliško usmerjen. Kot deželnozborski poslanec se je zavzemal za slovensko osnovno in srednjo šolo. Zagovarjal je versko šolo in bil nasprotnik krščanskih socialcev. Bil je med ustanovitelji Katoliške tiskarne in prvi predsednik Katoliškega političnega društva. Sodeloval je tudi pri organiziranju prvega katoliškega shoda v Ljubljani in pri ustanovitvi Katoliške narodne stranke. (Enciklopedija Slovenije 5, 1991:107)

Slovenec, ki izhajal trikrat na teden, in sicer v torek, četrtek in v soboto, na štirih straneh je objavljajl domače in tuje novice. Kar se tiče domačega dogajanja so bralce najbolj zanimala novice iz deželnih zborov, postregli pa so jim tudi z aktualnimi dogodki na tujem. (Vir: Slovenec, 1873-1881)

Slovenca sta na koncu 19. stoletja urejala pomembna predstavnika slovenskega političnega katolicizma **FRANCI PEVEC** in **JAKOB ALEŠOVEC**. Alešovec je bil pripovednik, dramatik in satirik. Sodeloval je pri *Novicah* in pri *Slovincu*. Najprej je pisal v nemškem jeziku v številnih nemških časopisih in objavljajl potopise. (Enciklopedija Slovenije 1, 1987:43). Leta 1860 je skupaj s sošolcem ustanovil nemški dijaški list *Die Schwalbe*, njegov prvi slovenski dopis pa je izšel v celovškem *Slovincu* leta 1866, leto kasneje je v Ljubljani izdal svojo prvo slovensko knjigo *Kustoca in Vis*. (Slovenski biografski leksikon, 1925:6) Po letu 1866 je objavil več meščanskih humorističnih povesti, kriminalke in satirično avtobiografijo *Kako sem se jaz likal* (1884). Izdajal je tudi satirični list *Brencelj v lažnjivi obleki* (1869-85). (Enciklopedija Slovenije 1, 1987:43) V Slovenskem biografskem leksikonu časnikarja opisujejo: »Alešovec je bil rojen humorista in satirika, ki je zlasti prijemal nemškutarje, to je Dežmana in njegove politične somišljenike, ter nemški liberalizem, a tudi Slovencem ni prizanašal«. V boju med

staroslovenci in mladoslovenci je bil na strani Bleiweisa, ki je bil njegov politični učitelj. (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932:6-7)

11. junija 1883 *Slovenec* postane dnevnik in izhaja petkrat na teden, razen v nedeljo. V ospredju so novice iz državnih zborov in govori poslancev, vedno več je novic iz bojišč.. (Vir: *Slovenec*, 1882-1886)

Eden pomembnejših urednikov Slovenca med leti 1877 do 1882 je bil tudi časnikar in pesnik **FILIP HADERLAP**. Služboval je v Trstu, kjer je objavljajl članke v *Primorcu*. Leta 1882 je v Ljubljani ustanovil *Ljudski glas*, naslednje leto je prevzel uredništvo celovškega *Mira*. Napisal je več zbirko, še zlasti pa se je priljubil kot avtor ljudskih pesmi *Kuhnovci* v Bosni (1879). (Enciklopedija Slovenije 4, 1990:2) V Slovenskem biografskem leksikonu (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932:287) pojasnjujejo, da Haderlap simpatiziral s programom socialnih demokratov, leta 1874 pa se je pridružil Bleiweisovi skupini in začel v *Novicah* s članki ostro napadati mladoslovence, zlasti Jurčiča, Stritarja in Levstika. Očital jim je več stvari: izdajstvo slovenskih interesov, ker so opustili federalistični program in se vdali centralistom, liberalizem po pruskem vzorci, strankarstvo na političnem in leposlovnem področju in podobno. Podal je tudi svojo politično programsko zahtevo, to je združitev v eno veliko narodno stranko z enim programom in zvezo s češko opozicijo. Leta 1880 je kot urednik *Slovenca* zaradi članka "Pomagajmo si sami" prišel v spor z napredno stranko, vsebino članka pa so začeli izrabljati nemški časniki. V njem je namreč razpravljajl o pomanjkanju slovenskih tehničnih izrazov in zato sprejetju germanizma. (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932:287)

Do velike novinarske kakovosti ga je konec 80-ih let dvignil **dr. IGNACIJ ŽITNIK**, med leti 1891 do 1900 pa ga je urejal duhovnik in politik **ANDREJ KALAN**. Na Kalanovo pobudo je leta 1888 začel izhajati *Domoljub*, ki ga je urejal 11 let. Bil je v vodilnih vrstah katoliškega političnega gibanja na Slovenskem in objavil več razprav o smislu krščanske umetnosti, o socialnih vprašanjih in nekaj biografij pomembnih sodobnikov. Skupaj z J. E.

Krekom sta po 1. katoliškem shodu (1892) organizirala katoliško politično gibanje z močno socialno noto. 25 let je bil predsednik Katoliškega tiskovnega društva. Leta 1895 je bil izvoljen v kranjski deželni zbor, leta 1917 pa je postal začasni načelnik SLS. Čeprav v prvem desetletju Jugoslavije ni več neposredno posegal v politiko, je bil moralna avtoriteta v katoliških političnih in kulturniških krogih. (Enciklopedija Slovenije 4, 1990:371)

Domače novice iz državnih in deželnih zborov, govori iz različnih shodov in prihajajoče volitve so osrednje teme, ki jih je obravnaval časnik. Nekaj prostora je namenjenega tudi dogajanju na Hrvaškem in v drugih deželah. (Vir: Slovenec, 1890-1899)

Slovenca je urejal tudi utemeljitelj krščanskega socializma na Slovenskem **JANEZ EVANGELIST KREK**, politik, sociolog, pisatelj, teolog in časnikar. Preskušal se je v liriki, pesmih, novelah in povestih ter dramskih poskusih. Skupaj z Andrejem Kalanom in Ignacijem Žitnikom je dvignil raven katoliškega dnevnika *Slovenec*, v katerega je do konca življenja pisal članke in mu v veliki meri tudi zarisoval smer. (Enciklopedija Slovenije 7, 1993:1-2) V člankih je propagiral ideje 1. katoliškega shoda in poročal o socialnem vprašanju ter o dogodkih v slovanskem svetu. Pogosto je poudarjal potrebo verskega združenja Slovanov v katoliški cerkvi. V Slovincu so od leta 1895 izhajale Črne bukve kmečkega stanu, ki so nato izšle kot prva Krekova samostojna knjiga. (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932:561) Ustanovil je krščanskosocialni list *Glasnik*, ki ga je urejeval in katoliški delavski list *Naša moč*. V desetletju pred prvo svetovno vojno je pisal večino uvodnikov za tednik *Domoljub*. Pisal je tudi za dunajske, hrvaške in češke liste in objavil več kot 1000 časopisnih člankov. Dve desetletji je bil najvidnejši slovenski katoliški publicist. (Enciklopedija Slovenije 7, 1993:1-2)

Med domačimi aktualnimi dogodki *Slovenec* vedno več pozornosti namenja novicam in govorom iz raznih katoliških shodov. (Vir: Slovenec, 1900-1903)

Pomemben je bil tudi organizator krščanskosocialnega gibanja **MIHAEL MOŠKERC**. Ko je J. E. Krek začel ustanavljati krščanskosocialno delavsko organizacijo, je postal

eden njegovih prvih sodelavcev. Leta 1896 je začel pisati v *Glasniku*, po ustanovitvi novega tednika krščanskosocialnega delavstva *Naša moč* pa je postal urednik. V uredništvu *Slovenca* je začel sodelovati 1904 in bil tam urednik za notranjo in zunanjo politiko in potem s krajšimi presledki še od 1911-24. Leta 1907 je postal urednik pri Katoliškem tiskovnem društvu. Po ustanovitvi Jugoslovanske strokovne zveze 1909 je postal njen tajnik in v tej organizaciji uresničeval Krekove krščanskosocialne poglede na delavsko vprašanje. Februarja 1919 je postal podpredsednik načelstva Jugoslovanske strokovne zveze. (Enciklopedija Slovenije 7, 1993:225)

V ospredju *Slovenca* so vojna poročila, predvsem iz Japonske in Rusije. Veliko je tudi novic iz vseh delov države. (Vir: Slovenec, 1904)

Slovenca je urejal tudi politik **JOŽEF GOSTINČAR**. Udeleževal se je socialno-demokratskega gibanja, sčasoma je prestopil h katoliški stranki in bil z Janezom E. Krekom med organizatorji krščansko-socialnega delavstva. Leta 1894 je bil izvoljen v pripravljalni odbor za sestavo pravil in pripravo ustanovitve Slovenskega katoliškega delavskega društva. Po vojni je bil član začasnega narodnega predstavništva v Beogradu in bil leta 1920 izvoljen v ustavotvorno skupščino. S svojimi članki socialno-politične vsebine je sodeloval pri številnih časopisih, tudi pri *Slovincu*, prizadeval si je tudi za izboljšanje socialnega položaja delovnih slojev. (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932:235)

Tik pred prvo svetovno vojno je urednik *Slovenca* postal publicist, esejist, prevajalec in urednik **FRANC TERSEGLAV**. Je ena od vidnejših osebnosti katoliškega gibanja na Slovenskem v začetku stoletja. Med obema vojnama je bil ideolog krščanskega socializma. Pisal je literarne in gledališke kritike in nekaj obsežnejših razprav o hrvaški in slovenski moderni in drugih literarnih, kulturnih in političnih pojavih in osebnostih ter o vprašanjih s področja verstva, šolstva in socialne politike. (Slovenska književnost, 1982:359)

V drugi polovici leta 1912 *Slovenec* vedno več pozornosti in prostora namenja novicam iz bojišč od vsepovsod, veliko je tudi novic o dogajanju v Rusiji in na Balkanu. Med domačimi novicami prevladujejo vesti o volitvah in katoliških shodih. (Vir: Slovenec, 1905-1917)

4. 4. 2. GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIKI MED OBEMA VOJNAMA

Med letoma 1918- 19 je bil urednik **IZIDOR CANKAR**, umetnostni zgodovinar, kritik, pisatelj, prevajalec in diplomat. V letih 1914-19 je urejal *Dom in svet* in ga iz družinske revije preoblikoval v zahtevnejšo literarno in umetnostno. Bil tudi član Narodnega sveta v Zagrebu in njegove delegacije za združitev južnih Slovanov v državo SHS. Leta 1920 je ustanovil Umetnostnozgodovinsko društvo in 1921 glasilo *Zbornik za umetnostno zgodovino*, bil je tudi urednik prvih treh zvezkov *Slovenskega biografskega leksikona*. Odločno je obsojal sodelovanje z okupatorji in se opredeljeval za narodnoosvobodilno gibanje. Julija 1944 je vstopil v vlado Šubašića kot minister za prosveto, pošto in telegraf v Londonu. Upal je, da bo odvrnil slovensko cerkev in politike od sodelovanja z nemškim okupatorjem ter pripravil domobrance do prestopa k partizanom. Ker mu to ni uspelo je pretrgal zveze z Mihaelom Krekom in drugimi klerikalnimi politikami. (Enciklopedija Slovenije 1, 1987:415)

Slovenec med letoma 1918 in 1919 v glavnem poroča o domačih aktualnih dogodkih, predvsem omenja novice iz državnega zbora, manifestacije in shode ob osvoboditvi Jugoslavije. Po prvi svetovni vojni objavlja vedno več novic iz Jugoslavije, še vedno pa se pojavljajo poročila iz svetovnih bojišč. (Vir: Slovenec, 1918-1919)

Za Cankarjem postane glavni urednik časnikar in politik **ENGELBERT BESEDNJAK**. Maja 1919 je prevzel uredništvo *Slovenca*, naslednje leto se je povezal s krščanskosocialnim gibanjem, postal glavni urednik tržaške *Edinosti* in v Gorici član deželnega odbora za Goriško in Gradiščansko. Tu je prevzel uredništvo *Goriške straže*. Bil je predsednik političnega društva Edinost. Leta 1924 so ga izvolili za slovenskega

poslanca v rimski parlament, kjer se je zavzemal za narodnostne in gospodarske pravice manjšine, zlasti za pouk v materinem jeziku. Od 1930 je bil v vodstvu Kongresa evropskih narodnih manjšin, kjer je postal predsednik Zveze manjšinskih časnikarjev. Terjal je manjšinsko zaščito in kulturno avtonomijo za vse evropske narodne manjšine. Leta 1950 se je vrnil v Trst, kjer je prevzel vodstvo Slovenske krščanske socialne zveze in 1954 ustanovil *Novi list*. (Enciklopedija Slovenije 1, 1987:253)

Po letu 1920 se *Slovenec* ukvarja predvsem z vprašanjem meje in mirovnih pogajanj, še vedno pa objavlja poročila iz svetovnih bojišč. (Vir: Slovenec, 1920)

Med leti 1920 in 1925 je bil urednik *Slovenca* časnikar in politik **FRANC SMODEJ**. V Celovcu je deloval kot tajnik v Katoliškem političnem in gospodarskem društvu za Slovence na Koroškem. Organiziral je številna ljudska zborovanja. (Enciklopedija Slovenije 12, 1998:86) Ob začetku prve svetovne vojne se je ne preveč uspešno boril proti zapiranju slovenskih duhovnikov in rodoljubov, o tem je poročal ljubljanskemu škofu jegliču in obtoževal dr. Šušteršiča kot soodgovornega za usodo koroških Slovencev. (Slovenski biografski leksikon, 1960-1971, 383-384) Med prvo svetovno vojno je ščitil slovenske narodne delavce, 1917 je na shodih po slovenskih krajih razglašal majsko deklaracijo. Poleti 1918 so ga izvolili v Narodni svet za slovenske dežele in Istro. Ob prevratu je postal v Celovcu predsednik Narodnega sveta za Koroško. Ljubljanska narodna vlada ga je imenovala za komisarja za Koroško, ga poslala v Narodni svet SHS ter nato v začasno Narodno skupščino v Beogradu. Na Koroškem je urejal tudi časopis *Mir*. Med nemško okupacijo je v Beogradu ustanovil Slovensko socialno pisarno, ki je pomagala Slovincem, da so se lahko vračali v domovino. (Enciklopedija Slovenije 12, 1998:86)

Do leta 1925 so bile v *Slovencu* v ospredju domače politične novice, predvsem o volitvah, političnih strankah, sejah, sporazumih, pogajanjih in političnih manifestacijah. Veliko je tudi poročanja o dogajanju po svetu. (Vir: Slovenec, 1920-1925)

Na uredniško mesto *Slovenca* stopi tudi **FRANC KREMŽAR**, časnikar in politik, ki je že v gimnaziji pisal prispevke in listke v *Slovincu*. Zaradi materialnih razlogov je odšel iz Dunaja, kjer je študiral pravo, in začel sodelovati v uredništvu *Slovenca*. Na prigovarjanje dr. Kreka je leta 1906 odšel v Gorico in začel urejati *Primorski list*. Ko je dve leti kasneje v SLS na Goriškem prišlo do razkola med staroslovenci in mladoslovenci, je Kremžar stopil na stran mladih in izgubil službo. Leta 1909 so začeli mladi krščanski socialci izdajati svoje glasilo *Novi čas* in Kremžar je postal urednik glasila. Še vedno je pisal prispevke za *Slovenca* in se mu čez nekaj let spet pridružil. V svojem političnem, prosvetnem in časnikarskem delovanju je zastopal načela katoliškega radikalizma, slovenstva in krščanskega socializma, v smislu Krekovih nauk, njim zvest se je tudi vedno zavzemal za delavske potrebe in interese. (Slovenski biografski leksikon, 1925-1932: 573)

Urednik *Slovenca* **MIHAEL KREK** je bil politik in je od leta 1921 politično deloval v okviru SLS. Najprej je bil podpredsednik, po smrti A. Korošca (1940) pa generalni tajnik banovinskega odbora Jugoslovanske radikalne zajednice za Slovenijo. Med drugim je bil tudi predsednik študentskega društva Danica in Narodnega odbora Katoliške akcije. Med vojno aprila 1941 se je umaknil v tujino, kjer je bil do avgusta 1943 v jugoslovanskih emigrantskih vladah minister in podpredsednik vlade, nato pa poslanik pri medzavezniškem posvetovalnem odboru za Italijo. Kot član vlade je v Londonu seznanjal zaveznike s slovenskim vprašanjem, redno je govoril v slovenskih oddajah na londonskem radiu, predvsem pa je podpiral delovanje Slovenske zaveze v Ljubljani ter opozarjal na nevarnost zmage komunizma v Sloveniji. V Rimu je ustanovil protikomunistični Narodni odbor za inozemstvo ter se trudil, da bi ob koncu vojne zavezniki zasedli vsaj Slovenijo. Spomladi 1945 si je zelo prizadeval rešiti slovenske domobrance pred izročitvijo jugoslovanskim oblastem. V Rimu je skrbel za slovenske begunce in pozneje za njihovo izseljevanje v čezmorske dežele. Ustanovil je socialni odbor in podporno društvo ter postal predsednik Srednjeevropskega zveznega kluba, SLS in Narodnega odbora za Slovenijo, ki je po maju 1945 deloval v tujini. (Enciklopedija Slovenije 6, 1992:5)

Urednik **dr. ALOJZIJ KUHAR** je bil je časnikar in politik. Bil je socialni referent za izseljence na jugoslovanskem poslaništvu in hkrati dopisnik Slovenca. Po vrnitvi v Ljubljano je postal za 10 let zunanjepolitični urednik pri tem listu, komentarje o zunanji politiki pa je imel tudi na radiu. Pred napadom na Jugoslavijo 1941 je odšel tujino, najprej v New York, nato pa se je v Londonu priključil emigrantski vladi. Bil je njen poslanik pri poljski emigrantski vladi ter član informativnega urada jugoslovanske vlade. Od jeseni 1941 je redno sodeloval v oddajah za Slovence na londonskem radiu. Posebej odmevni so bili septembra 1944 njegovi pozivi slovenskim domobrancem, naj se priključijo NOV. (Enciklopedija Slovenije 6, 1992:64)

Od leta 1925 do 1929 *Slovenec* predvsem poroča o volitvah in volilnem boju v Sloveniji, objavlja govore političnih kandidatov, novice o vladi, proračunu, shodih, poročila iz odborov in sej. Februarja 1925 se začnejo v *Slovincu* pojavljati propagandni oglasi SLS za njihove politične kandidate in namestnike. (Vir: *Slovenec*, 1925-1928)

V letih 1929-41 je bil glavni urednik *Slovenca* teolog **dr. IVAN AHČIN**. Pisal je protikomunistične članke in brošure ter se pohvalno izražal o fašizmu. Po sklepu protirevolucionarnega vodstva je odšel v Rim in vzdrževal stike s slovenskimi člani kraljevske vlade Londonu. Po vojni je ostal v tujini in bil profesor na emigrantskih slovenskih bogoslovnih učiliščih. (Enciklopedija Slovenije 1, 1987:26)

Od leta 1929 do prve svetovne vojne so v ospredju poročanja *Slovenca* še vedno aktualni domači politični dogodki - sestava nove vlade, manifestacije, katoliški kongresi in kratke tuje novice. Veliko je novic o dogajanju na tujem in vojna poročila. (Vir: *Slovenec*, 1929-1940)

4. 4. 3. GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK MED 2. SVETOVNO VOJNO

Zadnji urednik, ki je *Slovenca* urejal do konca druge svetovne vojne, je bil **VIKTOR CENČIČ**. Leta 1903 je prišel v Trst in začel sodelovati pri *Družinskem prijatelju*. Že

takrat je začel pisati za *Slovenca*. Po dveh letih je pod njegovim vodstvom v Trstu začel izhajati tednik *Zarja*. Spomladi 1911 je prišel v Ljubljano in začel pisati pri novoustanovljeni *Slovenski straži*. Kot urednik je pri *Slovincu* začel delati ob začetku prve svetovne vojne in to delo opravljal 30 let. Posvetil se je predvsem novičarstvu in zato razširil svoj krog znancev in prijateljev po vsej deželi. Ko je v povojni dobi v Ljubljani začel izhajati *Večerni list* je prevzel tehnično uredništvo novega lista, kasneje je bil tudi tehnični urednik Slovenčeve ponedeljkove izdaje *Slovenski list* in *Ponedeljski Slovenec*. (Slovenec, 16. december 1943, 285)

Leta 1941 so bila v ospredju časopisa poročila iz vseh svetovnih bojišč. Po okupaciji Slovenije aprila 1941 se v *Slovincu* pojavijo rubrika Italijanščina brez učitelja, številni oglasi v italijanščini in Vojna poročila, prevedena v italijanščino. V domačih novicah poročajo o partizanih, proslavah in obiskih. Leta 1943 so nekateri članki napisani v treh jezikih, in sicer v nemškem, italijanskem in slovenskem, kasneje samo še v nemškem in slovenskem. (Vir: Slovenec, 1941-1945)

5. VSEBINSKA ANALIZA SLOVENCA MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

V vsebinski analizi bom raziskovala stališča in nazore *Slovenca* med drugo svetovno vojno. Zanima me, kako je časnik poročal o dogodkih, ki so v tem obdobju pretresali slovenski prostor. Z analizo člankov iz tega obdobja bom prikazala odnos *Slovenca* do okupacije. Skušala bom ugotoviti, ali je bilo njegovo pisanje pred in med italijansko in nemško okupacijo drugačno. Raziskovala bom tudi ali je bil odnos *Slovenca* do slovenske narodne ideje in domobrancev ter njegovo pisanje o komunizmu, partizanskem gibanju in osvobodilni fronti pozitivno ali odklonilno.

Na osnovi podrobne vsebinske analize prispevkov iz obdobja med leti 1941 do 1945 bom preverila izhodiščno hipotezo, da je *Slovenec* kot osrednji katoliški politični časnik, med drugo svetovno vojno deloval izrazito v prid in koristi italijanskega in nemškega okupatorja in je kot takšen nemoteno izhajal do konca druge svetovne vojne. Stališča in usmerjenost *Slovenca* do izhodiščnega problema sem analizirala na izvirnem besedilu oziroma prispevkih, ki jih je objavljala ta časopis.

5. 1. ODNOS SLOVENCA DO OKUPACIJE

14. aprila 1941 je italijanski okupator zasedel Ljubljansko pokrajino. Časnik *Slovenec* je takrat spremenil svoje stališče in prepričanja. Idej o Jugoslaviji, skupni državi Slovencev, Hrvatov in Srbov ni bilo več, v ospredju poročanja je zdaj Italija in z njo povezane ideje in prepričanja. Novi vzorniki postanejo Benito Mussolini, italijanski kralj in cesar Emanuele III. in Visoki Komisar Emilio Grazioli, ki jim časnik v svojih vrsticah namenja veliko prostora.

5. 1. 1. SLOVENEK TIK PRED ITALIJANSKO OKUPACIJO

Novinarski prispevki *Slovenca* iz obdobja tik pred italijansko okupacijo so predvsem povzemali govore slovenskih političnih veljakov, pogosto pa so tudi objavljali posebna

obvestila, s katerimi so skušali pomiriti prebivalstvo. V javnost je namreč prihajalo vedno več vesti o bližajoči se vojni. Ko so Ljubljansko pokrajino zasedle italijanske oblasti, jih časnik opisoval kot tiste, ki bodo Slovenijo pripeljale do blaginje. Poudarjal je tudi, da je prihodnost slovenskega naroda povezana z usodo Velike Italije, italijanska vojska pa je tista, ki bo zaščitila malega človeka – Slovenca.

Pred okupacijo so vodilni slovenski politični možje na javnih zborovanjih po vsej deželi poudarjali pomembnost skupne države Jugoslavije. Pogosto so izpostavljali tudi zahteve slovenskega naroda po samoupravi in slovenski banovini in poudarjali, da bo slovenski narod lahko dobro živel v veliki in močni Jugoslaviji, le če bo vedno složen in v težkih časih tudi discipliniran. Predsednik slovenske JRZ, minister dr. Kulovec je na enem izmed takšnih srečanj še izjavil:

...»Mi imamo našo narodno vojsko, ki je ščit naše svobode, imamo našo narodno dinastijo Karadjordjevičev, katere največja želja je, da bi naša Jugoslavija bila trajno velika, složna in močna in da bi v njej vsi Slovenci, Hrvati in Srbi bili popolnoma zadovoljni.«... (Slovenec, 18. februar 1941, 40)

Tudi besede senatorja Frana Smodeja na enem od političnih shodov slikajo takratni politični položaj in odnos Slovencev do skupne države Jugoslavije. Poudarjal je boj za Jugoslavijo kot bistveni del programa Slovencev, združenih v SLS, neodvisnost Slovenije in ustanovitev samoupravnih enot, o katerih naj bi se odločali Srbi, Hrvati in Slovenci. Le tako bi lahko bila Jugoslavija močna in složna.

...«Avtonomija Slovenije, kakor smo jo mi zamislili in razumeli, je v naši državi tako star naš program, kakor dolgo smo v tej naši državi Jugoslaviji, ki smo si jo iz vsega srca želeli, zanjo delali, se borili in trpeli«... (Slovenec, 22. februar 1941, 44)

Zaradi številnih govoric o bližajoči se vojni, ki so se marca 1941 začele širiti po vsej deželi z neverjetno naglico, so pristojni skušali umiriti vedno bolj vznemirjeno prebivalstvo. S posebnimi obvestili, ki jih je objavljala tudi *Slovenec*, so ljudstvo prepričevali, da gre za netočne in neutemeljene govorice. V časopisu so ostro nastopili

tudi proti slovenskemu narodu, ki naj bi nasedlo tem vestem in jih širilo dalje. Poudarjali so še, da je država v dobrih odnosih z vsemi sosednjimi državami, takšno politiko pa bo ohranjala tudi v prihodnje.

... »Od vsega početka je državno politično vodstvo naglašalo, da smo pripravljene iti vojujočim se sosedom v vsakem pogledu na roko in da nikomur nočemo hote delati kakršnihkoli težav«... (Slovenec, 8. marec 1941, 56)

In medtem ko so narod prepričevali, da se nič ne dogaja, so jim po drugi strani prepovedali odhod iz države. Zanj naj namreč ni bi bilo nikakršnega razloga. Ljudstvo so pozivali k miru in razumnosti. Hkrati pa so precej jasno začrtali bistveno nalogo vsakega državljanca.

... »Koristi države in naroda zahtevajo, da vsak čuva svoj dom in da na njegovem pragu, če bi bilo treba in če bi to usoda dodelila, daruje življenje za dobro domovine, kralja in naroda.«... (Slovenec, 1. april 1941, 75)

Zaradi izrednih razmer in dogodkov v Jugoslaviji, tu mislim na vedno več govoric o prihajajoči vojni in vsesplošnem strahu ter paniko, so v *Slovincu* pogosto objavljali tudi članke iz drugih časopisov. Seveda takšne, ki so govorili v prid trenutnemu stanju. Tako po časopisu »Politika« povzemajo pozitiven in spodbujajoč odnos italijanskih oblasti do dogajanja v Jugoslaviji.

...» To dejstvo in pa splošno ozračje v Rimu ojačuje upanje, da si Italija niti malo ne želi, da bi se spremenilo sedanje stanje v odnosih med Jugoslavijo in njenimi sosedami.«... (Slovenec, 3. april 1941, 77)

Ko je najprej Nemčija in potem še Italija 7. aprila 1941 napadla Jugoslavijo, so v *Slovincu* kritično in ostro nastopili proti novima sovražnikoma. Znova so poudarjali, da si je Jugoslavija vedno prizadevala za ohranitev miru in dobrih medsosedskih odnosov. Na nemško in italijansko vojsko so gledali kot na nekaj, kar je bilo vsem vsiljeno. Zato so svoje bralce pozivali k skupni borbi za lastno državo in svobodo:

... »Narod, ki bi svoje svobode ne znal braniti, je ni vreden. Mi pa, ki smo tolikokrat v zgodovini bili prisiljeni, bojevati se za tuje interese, se bomo znali tem bolj bojevati z svojo svobodo in neodvisnost.« (Slovenec, 8. april 1941, 81)

Pred okupacijo aprila 1941 po pisanju *Slovenca* ni bilo nobenega dvoma, komu Slovenci pripadajo - močna in složna država Jugoslavija je bila tisto, za kar se je vredno in se je treba boriti in zavzemati z vsemi močmi, skupen boj proti novemu sovražniku pa je bil jasen cilj vsakega posameznika.

5. 1. 2. SLOVENEK MED ITALIJANSKO OKUPACIJO

12. aprila 1941, deset dni po tistem, ko so v *Slovincu* pristojne oblasti prebivalce mirile, kako neutemeljene so vse govorice o vojni in da ni nobenega razloga za paniko - je Narodni svet za Slovenijo državljanom izdal posebno obvestilo, da bo Ljubljana v nekaj dneh zasedena. Poleg vsesplošnega reda, miru, prisebnosti, zbranosti, discipline in dostojanstva, so prebivalstvu znova ukazali miroljuben in spoštljiv odnos do novih oblasti. Simpatija do okupatorjev je počasi prihajala na dan.

...» Zdaj, ko je naša vojska odšla, bi bil največji greh nad narodom, če bi civilni ljudje uporabili orožje proti tuji vojaški sili ali proti domači narodni manjšini ali če bi kakorkoli drugače sovražno nastopili proti njim.«... (Slovenec, 12. april 1941, 85)

Že takoj na začetku okupacije so v *Slovincu* odkrito in precej prijateljsko spregovorili o novi oblasti. Lepim besedam in pohvalam ni bilo videti konca.

...»V Sloveniji je korektno stališče italijanskih čet vzbudila nenadno občutje, da je bodočnost dežele povezana na usodo Italije v ozračju spoštovanja krajevnih običajev zaupanja s strani Slovencev.«... (Slovenec, 22. april 1941, 93)

Pomembna prelomnica v življenju slovenskega naroda je po mnenju *Slovenca* postal 3. maj, ko je Mussolini Sloveniji podelil avtonomno ustavo pod suverenostjo Rima. Novi ukrepi naj bi izboljšali položaj Slovencev, saj naj bi ustava upoštevala narodnost ljudstva, zemljepisni položaj ozemlja in posebne potrebe pokrajine. Predvsem zaradi nove ustave, ki je zagotavljala možnosti etničnega obstanka in razvoja slovenskega prebivalstva, je slovenski narod čutil globoko hvaležnost in popolno lojalnost do novih oblasti:

...»Hvaležni pa smo in moramo biti tudi veliki daljnovidnosti Duceja ter njegovi volji, ki hoče Ljubljano in njeno ozemlje ohraniti pod suverenostjo Italije toda v polnem harmoničnem soglasju s prebivalci in z njegovo tradicijo, jezikovno, kulturno in etnično.«
... (Slovenec, 4. maj 1941, 104)

Čeprav je bil slovenski narod zaradi razdelitve dežele med tri okupatorje in nove oblasti v Ljubljanski pokrajini močno prizadet, pa mu je bilo – po poročanju *Slovenca* - v uteho dejstvo, da je bilo delovanje italijanskega okupatorja že od vsega začetka popolnoma korektno. Po manj kot mesecu dni pod okupacijo so Slovenci dodobra spoznali novega oblastnika, ki so mu povsem zaupali, saj naj bi razumel prebivalce in se do njih vedel spoštljivo in vljudno. Tudi slavna in mogočna vojska je bila vljudna in disciplinirana. Fašistično Italijo so opisovali kot veliko vojaško in kulturno silo, ki k nam prihaja kot naš prijatelj in zaveznik. Časopis *Slovenec*, ki je bil v tem času pomemben del javnega življenja je poudarjal, da si bo zavzemal za lojalno sodelovanje in sožitje prebivalstva z novimi oblastmi

...»Naš narod se v težkih razmerah zateka pod varstvo mogočne Italije v prepričanju, da bo tudi za njega pravična domovina, v kateri bo imel varno jamstvo življenja in zagotovitev bodočega razvoja...« (Slovenec, 4. maj 1941, 104)

Priključitev Slovenije h kraljevini Italiji je *Slovencu* dala tematiko za obširno poročanje o tem zgodovinskem dogodku. Več dni so pisali o pozitivnem razpoloženju vseh prebivalcev, o globoki hvaležnosti in vdanosti naroda. Časopis je objavljala izjave številnih slovenskih predstavnikov, ki so Duceju izrekli večno vdanost in zahvalo za njegovo

dejanje. Obljuba novih oblasti o jezikovni, kulturni in etični avtonomiji, pa se je najpogosteje pojavljala v njegovih vrsticah. S tem je bilo seveda povezano tudi pričakovanje, da bo slovenski narod lahko še vedno živel samostojno in kulturno življenje in ohranil svoje bistvene etične posebnosti.

... »Tako se uvrščamo v Veliko Italijo z veseljem, hvaležni, da nam je zagotovljeno lastno kulturno življenje, ki se ob polnem razumevanju Zmagovalcev s pridom lahko okoristilo z italijanskim duhom in italijansko tisočletno kulturo, ne da bi zato morali izdati samega sebe in se zatajiti«... (Slovenec, 6. maj 1941, 106)

Veliko besed je *Slovenec* namenjal tudi Duceju, modremu preporoditelju Italije in ustanovitelju rimskega imperija, kakor so ga imenovali.

... »Slovenci so hvaležen narod in ne bodo pozabili plemenitih in modrih nagibov Duceja, ki je majhnemu, toda visoko kulturnemu narodu, pokazal in odprl pot v novo življenje pod varno zaščito in okriljem mogočnega rimskega imperija v najtežjem trenutku njegovega s trnjem posutega življenja.« (Slovenec, 7. maj.1941, 107)

Ob sprejemu slovenskega zastopstva pri Mussoliniju je *Slovenec* poudarjal pomembnost obiska za prebivalstvo Ljubljanske pokrajine. Sprejem je bil po mnenju časopisa izredno pomemben tudi za samo zgodovino in prihodnost pokrajine, hkrati pa je ponovno potrdil veliko skrb in zanimanje Duceja in Italije za te kraje.

...«Naša pokrajina bo imela priliko tvorno sodelovati pri delu za napredek vse Italije, kar ji bo že samo prineslo marsikatero olajšanje v gospodarskem in socialnem stanju. Imela pa bo še priliko razvijati lastne produktivne sile, zlasti na kulturnem polu, za kar tudi skrbi v največji meri Velika Italija, katero vodi Duce.«... (Slovenec, 9. junij 1941, 134)

Ekscelenca Visoki Komisar Emilio Grazioli je v času svoje vladavine veliko obiskoval različne kraje po vsej Sloveniji. S tem je po mnenju *Slovenca* dokazoval, kako se zanima za življenjske razmere revnejših. Povsod ga je prebivalstvo prisrčno sprejelo in navdušeno pozdravilo. Govorniki, ki so sprejeli častnega gosta, so večinoma poudarjali zvestobo, delavnost in vdanost slovenskega naroda. Spodnji stavek je del govora trebanskega občinskega zastopnika.

...«Hočemo izvrševati Vaše ukaze, ker so in bodo v dobrobit nas in vsega ljudstva. Danes smo ponosni, da smo postali enakovredni državljani s pravičnim ukazom Njegovega Veličanstva Kralja in Cesarja ter Duceja, in prosim Vas, Ekscelenca, da ste na najvišjih mestih tolmač naših dobrih, vernih src»... (Slovenec, 1. julij 1941, 152)

Zaradi napadov na italijanske vojake in policijo ter številnih atentatov na pomembne predstavnike, je septembra 1941 stopila v veljavo posebna uredba, ki je omejevala gibanje prebivalstva in odrejala smrtno kazen za vse hujše kršitve. Pri *Slovencu* so nov ukaz sprejeli z odobravanjem in razumevanjem, saj naj bi nova oblast s tem dejanjem le poskrbela za mirno in varno življenje v deželi.

...« Mirni slovenski ljudje se s to naredbo, ki je bila izdana tudi njim v korist, nimajo nič bati, saj je ta naredba z večjim poudarkom zagotavlja delavnim in lojalnim prebivalcem mir in blagostanje.»... (Slovenec, 14. september 1941, 216)

12. aprila 1942 ob prvi obletnici prihoda italijanskega okupatorja v Ljubljansko pokrajino se je *Slovenec* z nostalgijo spomnil tega nadvse pomembnega dogodka za slovenski narod. S prihodom zmagovite italijanske vojske, njeno »železno disciplino in jekleno vztrajnostjo« se je za Ljubljansko pokrajino začelo novo obdobje miru, reda in pravice. Na podlagi ustave pa naj bi prebivalstvo že leto dni uživalo vse prednosti in ugodnosti. Veliko zahvalo izrekajo tudi Duceju, ki naj bi s svojo modrostjo in pravičnostjo vodil Ljubljansko pokrajino. Po enem letu pod italijansko okupacijo je ljudstvo spoznalo skrb in pravico Rima in mu je zato še bolj lojalno. Opazen pa je tudi bliskovit napredek.

...« *Skoraj vse prometne žile, pretrgane po umikajoči se vojski, so bile vzpostavljene z izredno naglico po zaslugi delavnega in požrtvovalnega italijanskega vojaka, ki je gradil in ustvarjal s puško v roki. Tudi prebivalstvu je priskočila Oborožena Sila, v želji pomagati revnim in podpreti družine, na pomoč, povsod tam, kjer je bilo potrebno.*«... (Slovenec, 12. april 1942, 84)

Posebno pozornost je *Slovenec* v svojih vrsticah vedno namenjal vsem praznikom Italije. Tako se je 21. aprila, ob prazniku dela, obširno razgovoril o pomembni zgodovini tega velikega naroda in samega Rima. Praznik dela ta dan praznujejo tudi Slovenci, ki se tako pripravljajo na novo dobo, ki bo položila temelje mednarodnemu redu.

...» *Vse zamisli o novih delih pri nas, vse pobude za splošen prospah vsega prebivalstva, zlasti pa delovnih slojev, pa se izvajajo po modrih in uvidevni Ducejevih sklepih in načrtih.*«... (Slovenec, 16. april 1942, 87)

Ob prvi obletnici ustave Ljubljanske pokrajine *Slovenec* znova poudarja pomembnost tega zgodovinskega dogodka za Slovence in se v imenu prebivalstva za tak ukrep zahvaljuje vladi Kralja Viktorja Emanuela III., ki jo vodi Duce, za napredek v Ljubljanski pokrajini pa Visokemu komisarju Graziolliju. Zaradi teh hvalevrednih dejanj se ljudstvu odpira lepša prihodnost.

...« *Ob tej priliki se lahko na vseh svojih poljih in v vseh pogledih jasno spozna in ugotovi, da je fašistična Italija držala vse obljube in uvidevno ter odlično izvajala določila ustave.*«... (Slovenec, 3. maj 1942, 102)

Po skoraj dveletni italijanski vladavini *Slovenec* opaža napredek tudi na področju šolstva. Okupator je že od vsega začetka upošteval tradicijo in kulturo slovenskega naroda in s tem dejanjem se kaže visoka rimska kultura in omikanost tega naroda. Rim se namreč ne boji slovenske kulture, zato tudi nima nobene potrebe, da bi jo zatiral ali kakorkoli preganjal.

...« Čprav sredi nujnih potreb vojnih razmer, je vendar oblastem uspelo vzdržati v pokrajini zavidljivo višino šolstva, tako kar se tiče šolskih poslopij, kakor tudi njega organizacije.«... (Slovenec, 11. februar 1943, 33)

Minili pa sta tudi dve leti od prihoda italijanske vojske v Ljubljansko pokrajino. *Slovenec* ne poroča nič novega, gre le za fraze in besede, ki so v teh letih neprestano pojavljajo: italijanske čete so junaške in zmagovite, to je velik in neizbrisen mejnik v zgodovini slovenskega naroda, ki je naredil zmedo konec in ustvaril jasnost, s prihodom oddelkov Oboroženih Sil je povsod zavladal red in mir in podobno. Izredno pomembna se zdi *Slovencu* tudi pokorščina in lojalnost ljudstva in medsebojno vzpostavljanje normalnih razmer. Po prihodu čet se je začelo tudi delo številnih političnih ustanov na socialnem, gospodarskem in kulturnem področju. Tisto, kar je najbolj pomembno pa je po mnenju časopisa »obramba civilizacije pred nastopanjem barbarstva«. Ljudstvo je tudi v najbolj kritičnih časih ostalo zvesto vladi.

...« In ko je prikipelo komunistično rovarjenje in revolucioniranje do viška, se je ta lojalnost spremenila v oboroženo soudeležbo pri zatiranju zločinstva ter tako najlepše izpričalo voljo po redu in miru. »... (Slovenec, 11. april 1943, 82)

Ob drugi obletnici ustave Ljubljanske pokrajine pod zaščito Rima *Slovenec* znova poudarja globoko hvaležnost slovenskega naroda do Duceja in vseh njegovih predstavnikov. Vse takratne obljube italijanskih oblasti tudi še vedno držijo. Velike simpatije pa čuti prebivalstvo do italijanske vojske.

...« Skozi obe leti so Oborožene Sile opravljale svojo vzvišeno nalogo v naši pokrajini z istimi nameni in istimi svetlimi cilji, ki so prevevali italijanske Oborožene Sile tedaj, ko so prvič prišle na našo zemljo.«... (Slovenec, 3. maj 1943, 99)

Globoka hvaležnost in brezpogojna vdanost italijanskim oblastem, Njegovemu veličanstvu Kralju in Cesarju, Duceju in drugim italijanskim predstavnikom je tisto, kar *Slovenec* najpogosteje poudarja v svojih člankih. Tudi, ko okupator z raznimi ukazi, kot recimo omejitve gibanja in uvedba smrtne kazni, preseneti ljudstvo, časopis še vedno ne spremeni mnenja. Nasprotno trdi, da oblast to dela v dobro ljudi. Hvaležen je tudi italijanski vojski, s katero se Slovenci skupaj uprejo novemu sovražniku - komunistom. Še bolj pomembna pa se *Slovincu* zdita napredek na vseh področjih in blaginja, ki jo je prinesla nova oblast.

5. 1. 3. SLOVENEK MED NEMŠKO OKUPACIJO

10. septembra 1943 je *Slovenec* objavil obvestilo italijanskega maršala Badoglie o predaji. Za premirje naj bi se odločili v prid naroda Ljubljanske pokrajine, ki so ga zopet pozivali k mirnosti, razumnosti in disciplini. Prebivalstvu so še ukazali, da mora kljub težkim in izrednim okoliščinam ostati doma in nadaljevati s svojim delom. Za razliko od prihoda italijanskega okupatorja pred dvema letoma pa tokrat vsaj niso skušali prikriti dejstva, da se dogaja nekaj skrajno resnega in da bo državo prevzela nova oblast. Zasledila nisem tudi nikakršnih namigovanj oziroma govoric o zamenjavi oblasti, kakor se je dogajalo pred prihodom italijanske oblasti. Takrat je oblast prepričevala prebivalstvo, da se nič ne dogaja in da gre za neutemeljene laži.

Štiri dni kasneje je *Slovenec* objavil obvestilo poveljnika nemškega odreda generala Raapkeja, s katerim slovenskemu naroda sporoča, da po izdaji italijanske kraljeve hiše, prevzema oblast nad deželo. Spremembe so bil takoj opazne. Nemški okupator je najprej ustanovil operacijsko cono Jadransko Primorje, predsednik uprave Ljubljanske pokrajine pa je postal general Leon Rupnik.

Prispevki v *Slovincu* poudarjajo močno lojalnost do nemške oblasti in zaradi njih pričakuje korenite spremembe na številnih področjih. Poudarjal je, da je za Slovence napočila nova doba, ki bo v te kraje prinesla mir in red, ozemlje pa bo očistila komunističnih zločincev. Z lastno deželno upravo za Ljubljansko pokrajino pa naj bi bila

Slovincem dana možnost, da bodo v okviru nove združene Evrope in vodje velikonemške države Adolfa Hitlerja, doživeli srečno prihodnost. Prejšnji ideali - Velika Italija, mogočni Duce, Kralj in Cesar - so bili v trenutku pozabljeni in so postali najhujši sovražniki naroda.

...« Sleherni pošteni Slovenec bo uvidel, da nas bodo k miru, redu, konstruktivnemu delu in k vsakdanjemu kruhu spet privedle samo strpnost z vsemi sosednjimi narodi, trdna bratska vzajemnost v naši lastni narodni skupnosti in pa tudi zaupljivo sodelovanje z nemško vojno silo, ki smo sedaj pod njeno zaščito.»... (Slovenec, 23. september 1943, 215)

Po dveh mesecih nove oblasti *Slovenec* že opaža pozitivne spremembe. Nemške oblasti si naj bi že od začetka prizadevala za vzpostavitev miru in reda ter normalnega življenja na naši zemlji. S številnimi ukrepi so poskrbeli za ohranitev obstoja naroda in razvoj na vseh področjih. Na tak način so si takoj pridobili simpatijo časnika.

...« Nas vse obvezujejo čustva hvaležnosti in povečanega dela v lojalnosti in čvrsti volji doprinesti ves svoj delež v veliki borbi, ki jo vodi nemški rajh za lepšo bodočnost Evrope in njenih narodov.»... (Slovenec, 17. november 1943, 261)

V tem času je veliko govora o Führerjevi velikonemški vojni sili, ki naj bi zaščitila mali slovenski narod pred boljševizmom in kapitalizmom. Pod okriljem nemškega vojaka bomo vsi mladi narodi Evrope premagali skupne sovražnike in tako poskrbeli za obstoj naše domovine.

...» Nemški vojak in častnik se borita pogumno in hrabro. Hrabrost, čast in zvestoba so za nje sveti pojmi. Nečastnosti in strahopetnosti oni ne poznajo.»... (Slovenec, 24. september 1943, 216)

Slovenec pogosto v svojih člankih poziva in prepričuje svoje bralce, da morajo do velike nemške države čutiti globoko hvaležnost, saj lahko skupaj z njo in pod njenim okriljem sodelujejo pri ustvarjanju nove bodoče Evrope.

...« *Prav ta prilika pa zahteva na drugi strani pošteno in odkrito mišljenje in lojalno vedenje napram državi, ki jamči slovenskemu ljudstvu potrebno varstvo...*» (Slovenec, 12. oktober 1943, 231)

Po skoraj enem letu prihoda nemškega okupatorja je *Slovenec* prepričan, da so nemške oblasti v tem kratkem času dokazale, da hočejo slovenskemu narodu samo dobro in da od njega ne zahtevajo ničesar, kar bi bilo v škodo ljudstvu. Zato *Slovenec* znova poziva narod k še večji lojalnosti in podpori oblasti. Veliko podporo vidijo tudi v pogumnem nemškem vojaku, ki se bori za mir v slovenski deželi.

...« *Naše obnašanje do oblasti pa mora prevevati tudi zavest zaupanja in vere v tiste, ki v imenu oblasti skrbe za red, mir in pravilen razvoj naših razmer. Nemške oblasti na tem našem ozemlju pač ne zasledujejo nikakih samoljubnih in nenaravnih ciljev...*» (Slovenec, 6. julij 1944, 152)

Stališče *Slovenca* do nemških oblasti in njihovih vodij, je bilo še posebej vidno ob poskusu atentata na Adolfa Hitlerja, ko časopis zgroženo poroča o tem strašnem dogodku in hkrati obsoja ta zločin nad najpomembnejšo in vodilno osebnostjo tega časa. Poudarja, da bi to lahko imelo strašne posledice tudi za slovenski narod, ki si že ves čas prizadeva za svoje mesto v skupnosti, ki jo vodi in brani Nemčija.

...« *Če bi se ogabni atentat posrečil, bi bili s tem zelo prizadeti tudi mi Slovenci, ki po svoji zemljepisni legi in po svoji kulturi spadamo v evropsko skupnost in smo tesno navezani na veliki nemški narod, s katerim se skupno borimo za goli obstoj, za življenje...*» (Slovenec, 23. julij 1944, 167)

Ob obletnici prihoda nemških oblasti in s tem povezani prvi obletnici slovenske oblasti v Ljubljanski pokrajini, *Slovenec* poudarja, da je kapitulacija Italije ter badoglievsko in savojsko izdajstvo, na našem ozemlju ustvarilo nov, za nas, ugodnejši položaj. Prikrita oblast naj bi namreč javno podpirala komunizem. Ko pa je v naša deželo prikorakal zmagovita nemška vojska, je pod svojo zaščito sprejela slovensko prebivalstvo. Če spomnim, je isto *Slovenec* poročal ob nekajkratnih obletnicah prihoda italijanskega okupatorja. Kritiziral je prejšnje čase in oblastnike in pel neskončno hvalo novi oblasti. Ob vsaki obletnici pa je nakazoval neverjetne spremembe na vseh področjih, ki jih je prinesla nova oblast. Tudi tokrat *Slovenec* poudarja, da je nova uprava ob podpori nemških svetovalcev dobro skrbela za razvoj Ljubljanske pokrajine.

...« Nova uprava je nadalje zaradi uvidevnosti nemških oblasti omogočila stalno in redno prehrano prebivalstva, kar je bilo brez dvoma združeno z velikimi težavami in dostikrat tudi z življenjsko nevarnostjo...» (Slovenec, 24. september 1944, 219)

Slovenec še poudarja, da so nemški vojaki poskrbeli za obrambo ne le svoje ožje domovine, ampak so z isto vnemo pomagali tudi slovenskemu narodu. Zaradi tega bo ljudstvo vedno hvaležno nemški oboroženi sili. Nemškega vojaka, ki je takoj priskočil na pomoč našemu prebivalstvu, bo slovenski narod vedno spoštoval in občudoval.

...« Nemški vojak pomaga našemu orožju v boju proti komunističnim tolovajem, sedaj je priskočil nesebično in z vso požrtvovalnostjo na pomoč še našim očetom, materam, bratom, sestram in otrokom...» (Slovenec, 13. marec 1945, 58)

Med nemško okupacijo *Slovenec* v svojih prispevkih piše o istih stvareh, uporablja celo iste besede, kot med italijansko okupacijo. Ves čas poziva svoje bralce k popolni lojalnosti do oblasti, globoka hvaležnost in brezpogojna ponižnost pa je tisto, kar naj bi vsak Slovenec čutil do Velike Nemčije in njenih voditeljev. Simpatijo do Hitlerja je sicer prisotna, vendar ni tako močna, kot je bila na primer do Duceja, Kralja ali Graziollija.

Podobno kot je *Slovenec* hvalil italijanskega vojaka, zdaj občuduje nemške oborožene sile. Časnik opaža tudi velike spremembe na vseh področjih življenja. Predvsem pa ves čas poudarja dejstvo, da je oblast znova v slovenskih rokah.

5. 2. ODNOS SLOVENCA DO SLOVENSKE NARODNE IDEJE IN DOMOBRANSTVA

Po kapitulaciji Italije ni več govora o Veliki Italiji in italijanskem vojaku, *Slovenec* v ospredje postavi velikonemško vojno silo, ki bo ščitila slovensko ljudstvo. Pod okriljem pogumnega nemškega vojaka se bomo Slovenci borili proti komunizmu, komunističnim tolпам ter boljševizmu. Da bo ta boj resnično uničil vse skupne sovražnike in zaščitil slovensko domovino, so začeli ustanavljati slovenske domobranske legije. Časnik je odkrito vabil k sodelovanju slovenske fante in može. Hkrati je razlagal, da je ta poziv posledica italijanske kapitulacije. Takrat naj bi namreč domačim komunistom nekateri predstavniki italijanske vojske izročili skladišča in orožje. Zato je potreba po skupnem boju še toliko večja:

...» Po teh grozilih in krvavih dokazih, ki vsi enodušno govore, da je komunizem bil in ostane vedno protinaroden, ne bo težko nobenemu poštenemu Slovencu, ki bo bral poziva za ustanovitev Slovenske domobranske legije, odločiti se... « (Slovenec, 24. september 1943, 216)

Zanimanje za domobranske legije je bilo po pisanju *Slovenca* ogromno. Že v prvih dneh naj bi se v domobranske legije prijavilo nešteto zlasti mladih fantov in drugih zavednih rodoljubov. Vsi prebivalci naj bi nemudoma spoznali, kakšna je naloga slovenskega domobranstva - boj za dom in vero, slovenske domove, cerkve in kulturne spomenike in pa najpomembneje, enotna borba proti komunizmu – največjemu in najstrahotnejšemu sovražniku slovenskega naroda.

...« *Mnogi so se kar z orožjem pridružili našim oboroženim skupinam ter pomagajo delati red mirnim, toda strogo pravičnim četam legije, katere edino in glavno poslanstvo je in bo čuvati našo zemljo naše domove pred komunističnimi skupinami...*» (Slovenec, 28. september 1943, 219)

Z ustanovitvijo slovenskega domobranstva je bila po mnenju *Slovenca* narodu dana izjemna možnost, da skupaj ustvari močno in borbeno organizacijo, ki bo vzdrževala mir in red v slovenski domovini. In to so spoznali Slovenci od vsepovsod, vzporedno s tem pa tudi bistveno nalogo oziroma dolžnost vsakega poštenega državljana:

...» *Moja dolžnost je, da žrtvujem vse svoje najboljše moči in vse svoje sposobnosti slovenskemu domobranstvu za blagor, prospeh in lepšo bodočnost slovenske domovine.*» (Slovenec, 3. oktober 1943, 224)

Zdaj, ko je oblast prevzela velika nemška država, stopamo v obdobje, ko se kuje usoda vse Evrope ter usoda in prihodnost narodov, poudarja *Slovenec*. Da bomo kot narod dokazali zvestobo novi oblasti, ki nam nudi potrebno varstvo in srečno prihodnost, se moramo v čim večjem številu priključiti domobrancem. V nemškem vojaku pa moramo videti vzor hrabrega borca.

... »Častna zadeva vsakega mladega Slovenca, sposobnega za boj, je torej v tem, da v vrstah slovenskega domobranstva pod vodstvom in poveljstvom svojih rojakov ter nemškemu vojaku ob strani za vedno napravi konec boljševistični mori v njegovi lepi domovini.«... (Slovenec, 12. oktober 1943, 231)

Slovenec v svojih člankih kar ne neha poudarjati izjemnega zanimanja za domobranske vrste. Vedno več naj bi bilo navdušenih mladih borcev s podeželja, ki so pripravljene umreti za pravo stvar v korist svoje domovine. Časnik tudi opozarja, da sredina v teh časih ni možna, da se torej mora vsak sposoben moški priključiti domobrancem, sicer pripada

komunistom. Podpisovanje protikomunističnih deklaracij, kar je bilo v tistem obdobju pogosto, namreč ni dovolj. Narodna vojska postaja iz dneva v dan bolj sposobna, disciplinirana in vojaško opremljena.

...« Tako prihaja zavedna mestna mladina, ki je še ni vse pokvaril komunistični duh ali dvomljivost in nezaupnost, oziroma strahopetnost, še bolj pa kmetska mladina, ki je na lastni koži spoznala, kaj pomeni komunistično divjanje za njihove družine, za njihove domove in za njihova življenja sama... (Slovenec, 17. november 1943, 261)

Visoko mišljenje ima časniki tudi o pogumnem nemškem vojaku, s katerim se slovenski domobranci tesno z ramo ob rami borijo za lepšo prihodnost in mir v domovini. Izjemna sposobnost, ki odlikuje nemškega vojaka in domobrancelja, pa je borba do konca in zvestoba svojim tovarišem. In prav te sposobnosti in medsebojno povezanost slovenskega in nemškega vojaka bodo na svoji koži najbolj občutili komunisti.

...« Slovenski domobranec je našel v nemškem vojaku zvestega tovariša v borbi proti lastnemu in mednarodnemu sovražniku...« (Slovenec, 18. december 1943, 287)

Slovenec pogosto poroča o zmagah in junaštvu domobrancev, s še večjim navdušenjem pa o porazih komunistov, ki jih navadno podkrepijo s številkami ubitih in ujetih mož. Z vedno novimi zmagami je domobranska vojska vedno bolj močna in še bolj zagreta za nove boje, komunisti pa po drugi strani že čutijo svoj konec. Razlogi za številne zmage so boljša izurjenost in spretnost, medsebojno tovarištvo, junaštvo, vztrajnost in požrtvovalnost. Nad bleščečimi zmagami se najbolj navdušuje mladina, ki v vojakih vidi up za boljšo in lepšo prihodnost.

...« Ob teh zmagah je prišlo do izraza junaštvo naših fantov, njih požrtvovalnost, njih skrajna odpoved, njih borbena sposobnost ter zlasti velika narodna zavest...« (Slovenec, 30. marec 1944, 73)

Aprila 1944 so domobranci prisegli zvestobo svoji domovini. Še pred slavnostnim dogodkom je *Slovenec* prepričeval prebivalstvo o pomembnosti tega dne in ga pozival k udeležbi. Pomembna prelomnica v razvoju borbe proti komunizmu pa je bilo poleg domobranske zaprisege še dviganje slovenske zastave. S tem dejanjem naj bi Slovenci dobili uradno priznanje, da tudi naš narod spada v veliko evropsko skupnost, naša borba proti komunizmu pa je pravilna in pravična. Zaprisega pa bo tudi pokazala, da se slovenski možje ne bojijo umreti za svojo domovino. Slovesnost naslednjega dne je po mnenju časnika pokazala, da predsodka o skupnem tovarištvu nemškega in domobranskega vojaka ni več.

...» Z ramo ob rami, povezana po istih idealih človečanstva in evropske kulturne tradicije, se borita nemški vojak in slovenski domobranec proti sovražniku evropskih narodov, zavedajoč se, da je njiju usoda strnjena v en sam program, ki ne pozna nobenega odstopa in ki zahteva brezkompromisno zmago nad sovragom.«... (Slovenec, 21. april 1944, 91)

Ob prvi obletnici slovenske oblasti v Ljubljanski pokrajini se *Slovenec* spominja tega zgodovinskega dogodka. Uprava dežele je znova prešla v slovenske roke, pa še slovensko domobranstvo je bilo ustanovljeno. Po enem letu se je vanj vključila slovenska mladina, ki se je pod spretnim vojaškim vodstvom usposobila za borbo proti največjemu sovražniku naroda.

...« V neštetih borbah so se domobranci med tem letom že tako utrdili in zlili v strnjeno enoto, da danes zadajajo že smrtne udarce komunističnim roparskim tolпам, kjer koli nalete nanje...« (Slovenec, 24. september 1944, 219)

Kot izredno pomemben dogodek v smislu protikomunističnega boja *Slovenec* šteje ustanavljanje novih domobranskih skupin. Na takšen način naj bi se namreč še bolj okrepila zaščita naroda tudi v manjših naseljih. Želja vseh mladih fantov pa je, še poudarja *Slovenec*, da bi prišel v to udarno bojno skupino, kjer postanejo fantje junaki. Za mirno življenje v domovino so pripravljeni darovati tudi svoje življenje.

...« *Nove čete pa bo gnal v neizprosni in junaški boj zgled starih tovarišev in ljubezen do matere in domovine, ki jim narekuje čim prej izgnati iz naše ljube zemlje odpadnike naroda, komunistične zločince...* » (Slovenec, 23. november 1944, 269)

Po več kot enoletnem delovanju domobrancev so se ti izkazali kot močna in junaška sila, ki se bori za bistvene narodne vrednote. Kot takšno zasluži vso pohvalo in večno zvestobo preprostega slovenskega ljudstva. Med domobranci se je v tem obdobju razvilo več pozitivnih lastnosti, med katerimi najbolj izstopa tovariška vzajemnost, ki pomeni pozitivno lastnost vsake vojaške skupine.

...« *Ko so naši fantje prijemali za puške, da bi branili dom in vero, pri tem niso špekulirali na nobeno plat, niso imeli pri tem nobenih posebnih klikarskih ali samovoljnih načrtov. Domobranec je vedno in povsod ščitil tistega, ki je bil v stiski in pomagal tistemu, ki mu je komunizem prizadejal tolikšne nesreče...*» (Slovenec, 26. april 1944, 94)

Bolj ko se je bližal neizbežen konec domobranstvu in oblasti, bolj so v *Slovencu* poročali o neprestanih bojih, v katerih so seveda zmagovali domobranci. Ti naj bi se, ker so pričakovali nesporno zmagoslavje, borili še z večjim zaletom. Vsi Slovenci v teh časih trpijo z junaki, ki se borijo za blaginjo domovine.

...« *Naši hrabri borci vztrajajo na svojih položajih že dolge dneve, sredi temnih krajev, spijo na prostem. Tam vztrajajo, ne samo vztrajajo, temveč celo borijo se in povsod zmagujejo skupaj s protikomunističnimi oddelki...*» (Slovenec, 28. april 1945, 96)

3. maja 1945 je *Slovenec* objavil novico, da general Leon Rupnik prevzema vrhovno poveljstvo nad vsemi domobranskimi enotami. Znova poudarjajo, da so se v tej pravi ljudski vojski strnili vsi sloji slovenskega naroda v skupni borbi za lepšo prihodnost naše domovine. Časnik so ob temu dogodku v imenu javnosti veseli novega voditelja, ki zna odločilnih trenutkih pravilno ukrepati.

...« Zato v teh težkih dneh vsi s tem večjim zaupanjem gledamo v slovenske domobrance, ki so že z nešteti krvnimi žrtvami potrdili svojo zvestobo do domovine in naroda...« (Slovenec, 3. maj 1945, 100)

Po kapitulaciji Italije vrhovno oblast nad Ljubljansko pokrajino prevzame nemški okupator, ki ustanovi operacijsko območje Jadransko Primorje. *Slovenec* novega oblastnika v obdobju vladavine še bolj povzdiguje, predvsem se mu neprestano zahvaljuje, ker je oblast znova prešla slovenske roke. Z njihovo pomočjo pa so se po slovenski deželi začele ustanovljati domobranske enote. Vanje se je vključilo nešteto slovenskih mož, ki so se skupaj s hrabrim nemškim vojakom borili proti komunizmu. Časnik neprestano poudarja zmagovite pohode junaških domobrancev in strašanske izgube komunistov.

5. 3. ODNOS SLOVENCA DO KOMUNIZMA, PARTIZANSTVA IN OSVOBODILNE FRONTE MED 2. SVETOVNO VOJNO

Do partizanov in komunistov je imel *Slovenec* že od vsega začetka precej odklonilen odnos, ki se je z leti še bolj stopnjeval in je hitro prehajal v odkrito sovražstvo, ki ga v svojih vrsticah ni skrival. Svojim bralcem je redno poročal o vojaških neuspehih partizanskih tolp, kakor jih je najpogosteje imenoval, in o njihovih ogromnih smrtnih žrtvah ter zajetih vojaki. Seveda zraven ni pozabil dodajati njihovih slabosti in negativnih lastnosti. V prispevkih je na široko opisoval partizanska grozodejstva nad nedolžnim kmečkim prebivalstvom, ženskami, otroki in starejšimi ljudmi.

Že od vsega začetka pojava partizanov leta 1941 *Slovenec* bralce prepričuje o škodljivem delovanju teh komunističnih tolp, ki hočejo škodovati vsemu prebivalstvu. Njihov glavni namen naj bi bil le spodbujanje uporov v slovenskih krajih in ne borba za nacionalne interese, kakor hočejo prepričati ljudstvo. Zato časnik svari vse Slovenec, naj ne nasedajo komunističnim obljubam, temveč naj obsojajo njihova dejanja in se zavedajo posledic.

... »Zato je treba apelirati na zdravi čut vseh naših ljudi, da naj se ne dajo zapeljati v taka dejanja, ki samo na zunaj izgledajo kot bogve kakšno nacionalno dejanje zaradi agitacije komunistov, v resnici pa služijo samo za njihove politične namene...« (Slovenec, 29. november 1941, 280)

Med 2. svetovno vojno so se po Sloveniji zvrstile številne javne manifestacije proti komunistom, ki jih je *Slovenec* z velikim veseljem objavljala. Hkrati pa je prebivalstvo pozival naj se jih v velikem številu udeležijo in tako pokažejo, da obsojajo delovanje partizanov.

... »Prebivalstvo se jasno postavlja proti komunistom, ker je komunistično rovarjenje v takem nasprotju s koristmi slovenskega prebivalstva...« (Slovenec, 29. januar 1942, 23)

Leta 1942 so se v *Slovincu* začeli vsakodnevno pojavljati številni članki o umorih in pobojih uglednih slovenskih veljakov in nedolžnih kmečkih ljudi. Vsem naj bi bilo skupno to, da so bili zavedni katoliški Slovenci, zato so se nad njimi na najbolj okruten način znesle komunistične tolpe. Morilski napadi Osvobodilne fronte so bili tako usmerjeni izrazito protinarodno in protikatoliško, predvsem proti članom Katoliške akcije. Umori na slovenskem ozemlju naj bi se dogajali zaradi ukazov iz tujine, za žrtve pa so si izbirali predvsem ljudi, s katerimi so imeli nerešene strankarske ali druge interese, med žrtvami naj bi se pogosto znašle tudi osebe, ki niso odobravale partizanskega gibanja. *Slovenec* domneva, da so tako skušali vplivati na javno mnenje, ki se ni strinjalo z njihovimi dejanji.

...» Komunisti so začeli ubijati čisto po svojemu preudarku in po svojih zločinskih sklepih tiste osebe, ki so jih po svojih »znanih nepristranskih vidikih« proglasili za narodne »izdajalce« ali pa »krivce« nad usodo našega ljudstva in njegove bodočnosti.«... (Slovenec, 22. februar 1942, 44)

Da bi svojim bralcem čimbolj približali komunistično morijo, v člankih slikovito opisujejo, kako so bile osebe umorjene, s kakšnim orožjem, kakšno razdejanje so zapustili po umorih in pobojih. Žrtve opisujejo s celimi imeni, navajajo njihovo starost, izobrazbo, življenjsko zgodbo in podobno. Skratka v Slovincih skušajo vzbuditi sovraštvo do vsega, kar je komunistično. Hkrati še poudarjajo, da z umori partizani dosegajo ravno nasprotno – ljudstvo jih bo spoznalo v pravi luči kot najhujše sovražnike slovenskega naroda.

...« Barbarsko pobijajo otroke in žene, grabijo družinske očete iz njih domov in jih nato pobijajo v gozdovih, zadavljajo dekleta, ubijajo s streljanjem iz revolverjev mladeniče v cvetu njihovih let...» (Slovenec, 22. april 1942, 93)

Veliko hude krvi in razburjenja v javnosti pa so po poročanju *Slovenca* povzročili umori duhovnikov. Komunističen bes se je tako spraval še nad najpomembnejše predstavnike slovenskega katoliškega življenja. Slovenska komunistična stranka, ki želi popolnoma uničiti duhovščino, se je zdaj pokazala v pravi luči kot protinarodna in protiverska. Naloga naroda pa je zdaj, da se temu upre in da spozna svojo glavno dolžnost. Komunistični zločini nad ljudstvom morajo priti na dan, zločinci pa morajo biti za svoja dejanja kaznovani.

...« Prelita kri slovenskih duhovnikov nikakor ne jemlje poguma poštenim Slovincem. Nobeno strahovanje ne bo moglo streti naše odločne volje, upreti se z vso silo zločinstvu partizanov in mu kljubovati do zatrtja...» (Slovenec, 23. junij 1942, 142)

Precej razočarano so v časniku spregovorili tudi o odnosu slovenskega prebivalstva do italijanskih oblasti. Namesto, da bi vsi skupaj živeli v miru, so se organizirale skupine partizanov, ki zdaj po naši zemlji izvajajo nasilje. Protiukrepi italijanske vojske so bili zato potrebni, zanje pa so krivi tako partizani kot večina prebivalstva, ki se ni uprla komunistom. Znova pozivajo vse Slovence naj ne nasedajo partizanom, ampak naj s svojimi dejanji pokažejo zvestobo Rimu.

...«*Italijanske Oborožene Sile so morale nastopiti s silo in imajo železno voljo uveljaviti neupogljiv zakon Rima do končnega zmagoslavja reda in miru...*» (Slovenec, 7. avgust 1942, 180)

Tudi narod je hitro spoznal pravo plat partizanstva, trdi *Slovenec*. Njihovim obljubam o boljšem življenju in blaginji nihče več ne verjame. Zaradi tatvin, ropov, umorov in požigov so izgubili še tistih nekaj privržencev. In še tisti, ki so sprva mislili, da OF pomeni nekaj dobrega, so končno spregledali.

... »*Od ust do ust gre že javna obsodba partizanstva, in ta javna obsodba se spreminja vedno bolj v silovit odpor, ki bo uspešno pomagal zatreti sramoto komunističnega zločinstva med Slovenci.*«... (Slovenec, 6. september 1942, 205)

Neprestano *Slovenec* poroča o zmagovitih pohodih Oboroženih Sil italijanske vojske in strahotnih porazih partizanskih tolp. Zadnji naj bi slutili, da se bliža njihov neizbežen konec, zato so se začeli skrivati pred roko pravice. Z velikim veseljem je zato časnik poročal o vedno večji zmedi, ki vlada med partizani. Od vseh strani jih oblegajo vojaki, z njimi pa obračunavajo tudi kmetje.

... »*Posamična krdela begajo v obupu sem in tja in krčevito iščejo poti, ki bi jih rešila. Nekateri skupine skušajo priti na varno v nepristopne gozdove, druge se razpuščajo in jih njih člani skušajo skriti po domovih.*«... (Slovenec, 8. september 1942, 206)

Konec septembra 1942 se med članki v *Slovincu* začnejo pojavljati izrazito protikomunistična propagandna sporočila. Vsa imajo izredno kratko, a jasno sporočilo: brezpogojna obsodba komunizma, partizanstva in OF. Na letakih so se pogosto znašla tudi imena nekaterih predstavnikov političnega življenja (Kidrič, Baebler, Kardelj), ki jih je takratna oblast preganjala.

»*Kdor podpira ali agitira za partizane, podpira morilce, roparje, požigalce in nasilnike!*« (Slovenec, 26. september 1942, 221)

»Kdor ni proti komunizmu, je z njim. Sredine ni.« (Slovenec, 1. oktober 1942, 225)

»Komunisti širijo najbolj bedaste in nemogoče novice, zato da zavajajo lahkovarne ljudi v zмотo, poštene pa begajo in ustvarjajo s tem nezadovoljstvo. Pametni človek takim lažem ne bo nasedal.« (Slovenec, 3. oktober 1942, 227)

»Komunizem je po svojem bistvu mednaroden in protinaroden. OF vara ljudi, ko se izdaja za narodni pokret.« (Slovenec, 4. oktober 1942, 228)

»Komunizem je mednarodno zločinstvo. Naša človečanska in narodna dolžnost je, da ga zatiramo z vsemi silami in z vsemi sredstvi.« (Slovenec, 9. oktober 1942, 232)

V svojih prispevkih *Slovenec* pogosto omenja izrazito lahkovernost slovenskega naroda. Sprašuje se, kako je mogoče, da je toliko ljudi nasedlo komunistični propagandi in se pridružilo partizanom. Partizani naj bi ljudem obljubljali razne materialne dobrine in jim lagali o trenutnem stanju. V vse to pa naj bi verjeli tudi oni sami, saj so jim to dopovedovali njihovi voditelji.

...» Neumni in lahkoverni ljudje so temu nasedali, zlasti ker so jim komunistični voditelji znali to povedati v zelo spretni in verodostojni obliki.«... (Slovenec, 25. september 1942, 220)

V svojih prispevkih si je časnik pogosto tudi privoščil partizane in se iz njih odkrito norčeval. Posebej "zanimiva" se mu je zdela komunistična propaganda – partizani nastavljajo letake in si domišljajo, da bodo ljudje temu nasedli. Nihče namreč ne verjame, da so štete ure italijansko-nemškega fašizma, v kar želijo prepričati komunisti.

»Komunisti, ki se kot purmani napihujejo v soncu ruske ofenzive, si domišljajo, da je prišel trenutek za njihovo propagando. Ne bi omenjali purmane, če ne bi imeli v mislih njihove možgane, ki gotovo ne tehtajo več ko možgani najneumnejše živali.«... (Slovenec, 21. februar 1943, 42)

V časniku so pisali tudi o vlogi in vplivu židovstva na življenje evropskih narodov. *Slovenec* je takoj našel povezavo med komunisti in Židi oziroma vlogo židovstva v slovenski komunistični OF. Svetovna židovska politika namreč po mnenju časnika lahko deluje tudi s pomočjo svojih pripadnikov, v tem primeru komunistov. Slovenski komunizem torej vodijo Židi!

...» Judje v gibanju Osvobodilne fronte so tudi dejansko vključeni in se nahajajo na najbolj vidnih in odločilnih mestih. Ti Judje so: Aleš Bebler, Boris Kidrič, Josip Vidmar.«... (Slovenec, 8. april 1944, 81)

V *Slovenecu* so se pogosto pojavljali članki, v katerih so protikomunistični pisci obsojali Ljubljano, češ da je edino mesto, ki so še vedno ni jasno opredelilo ali je za ali proti komunizmu. Protikomunistične manifestacije, ki so se vrstile po vsej deželi, so zdaj zajele tudi Ljubljano, ki ima enkratno priložnost, da dokaže svojo pripadnost.

...« Bela Ljubljana je v mogočni protikomunistični manifestaciji na Kongresnem trgu združila in povezala protikomunistično razpoloženje vsega podeželja in mesta v en sam mogočen krik vsega naroda: živeti hočemo, zato smrt komunizmu!« (Slovenec, 1. julij 1944, 148)

Ker se partizani vedno bolj zavedajo svojega poraza in ker jim primanjkuje moč, so zdaj v boj poslali ženske, ki bodo omrežile domobranskega vojaka. Tako naj bi v njihovih vrstah prišlo do razkroja. Komunistični vohuni namreč svojega dela niso dobro opravili, zato so zdaj poslali na pomoč še "rdeče" ženske.

...« Na tisto komunistično žensko, ki se je pred leti javno vlačila z badoglievci so domobranec še ozre ne! Naj nas po cestah še tako priliznjeno ogleduje, nam še na misel ne pride, z njo govoriti...« (Slovenec, 6. september 1944, 204)

Obsodba komunizma, partizanstva in OF je v Slovincu prisotna ves čas, torej od italijanske okupacije do konca vojne. Časnik neprestano poroča o enih in istih stvareh – o strašanskih izgubah in porazih komunistov, ki se jim vedno bliža neizbežen konec, o njihovih grozodejstvih nad nedolžnim kmečkim prebivalstvom, o tem, da ljudje vedno bolj spoznavajo pravo stran komunizma in podobno. V svojih člankih se pogosto norčuje iz partizanov, ki jih imenuje: komunistični zločinci in plačanci iz Londona in Moskve, sovražniki civilizacije in pravice, razbojniške tolpe, rdeči teroristi, salonski boljševiki. Njihovo delovanje pa označuje kot zahrbtno in zločinsko komunistično rovarjenje, gangsterstvo in podobno.

Z vsebinsko analizo, v kateri sem raziskovala odnos *Slovenca* do italijanskega okupatorja, domobranstva in komunizma, sem prišla do naslednjih sklepov. Izrazito propagandni prispevki dosegajo svojo moč s pomočjo emocionalno nabitih besed. Ves čas se tudi ponavljajo ene in iste besede, ki jim dodajajo močne pridevnike, da tako dosežejo še večji čustveni namen. Tako so recimo najbolj pogosti besedi komunist našli številne sinonime: podtalno komunistično rovarjenje, prevratni teroristični elementi, komunistični teroristi in zločinci, domišljavi zanesenjaki, služabniki tujih idej in koristi, gangsterji, partizanski razbojniki in krdelo, banda, najnižkotnejši izvržki človeške družbe, rablji iz OF in podobno.

Sovražniki italijanskega naroda, in s tem tudi slovenskega, so bili komunisti in partizani, ki jim sledijo Angleži in Rusi. Med nemško okupacijo se komunistom pridružijo še maršal Badoglio in predstavniki italijanske kraljeve hiše. Časnik ostro nastopa tudi proti boljševizmu in kapitalizmu, v njegovih prispevkih se pojavijo še sovražne besede uperjene proti Angležem, Američanom in Židom.

Pojavijo se tudi nove vrednote in cilji. Med italijansko okupacijo postaneta vzornika slovenskega naroda italijanski kralj in Mussolini, ki jima časnik izraža popolno lojalnost in večno hvaležnost. Še več pozitivnih besed najde *Slovenec* za italijansko vojsko. Po drugi strani pa slovenski narod opisuje kot majhnega in ponižnega. Med nemško okupacijo postane nov vzornik Hitler, usoda naroda pa je zdaj vezana na skupno državo

Evropo. Velikonmeška vojna sila in domobranci so tisti, ki nam bodo utrli pot v novo prihodnost.

6. ZAKLJUČEK

Slovenec je od začetka svojega izhajanja, torej od leta 1873 pa vse do konca druge svetovne vojne, aktivno spremljal družbeno dogajanje doma in na tujem. Na dogodke predvsem doma se je odkrito odzival in zavzemal jasna stališča. Ves čas se je pod vplivom različnih urednikov in oblasti boril za političen vpliv in si prizadeval prevzeti politično pobudo. To mu je do prve svetovne vojne tudi uspevalo. Njegov političen vpliv je bil velik, zato ker je bil osrednje glasilo SLS, vodilne politične stranke, ki se je v tem obdobju razširila na vse slovensko ozemlje. *Slovenec* je postal njen vodilni časnik, njegov vpliv in hkrati naklada pa sta se večala s katoliškim političnim gibanjem. V tem času je veliko prispeval k rasti in vplivu političnega katolicizma. Med obema vojnama je *Slovenec* ohranil primat katoliške publicistike, saj je bil še vedno osrednje glasilo SLS, ki si je zagotovila publicistični in politični ugled. Časnik je v svojih prispevkih pogosto zagovarjal slovenstvo in vodil boj za avtonomijo Slovenije. Med drugo svetovno vojno, ko je večina slovenskih časnikov in časopisov prenehala izhajati, je z osrednjima Slovenskim narodom in Jutrom nepretrgoma izhajal. Svoja mišljenja in stališča je popolnoma podredil trenutnim okoliščinam, to je vladavini italijanskega in nemškega okupatorja, zato je ostro in kritično nastopal tudi proti vsem njihovim nasprotnikom.

Na podlagi vsebinske analize člankov iz *Slovenca* v obdobju med leti 1941 do 1945, ko sem raziskovala, kakšen je bil odnos časnika do italijanskega in nemškega okupatorja, sem ugotovila, da osrednja hipoteza diplomskega dela, da je list med drugo svetovno odkrito podpiral in propagiral okupacijski režim, drži. Izrazito propagandni prispevki iz tega obdobja poudarjajo odklonilno stališče do skupnih sovražnikov slovenskega naroda ter obeh okupatorjev. Pred italijansko okupacijo je *Slovenec* poudarjal skupno državo Jugoslavijo in življenje slovenskega naroda v njej, izpostavljal je tudi zahteve po samoupravi. Takoj po okupaciji leta 1941 postanejo cilji in usoda slovenskega naroda popolnoma drugačna. Prihodnost naroda je zdaj povezana z usodo italijanskih oblasti, ki bodo državo pripeljale do blaginje. *Slovenec* čuti močno zvestobo do italijanskega Kralja,

Mussolinija in italijanskih oboroženih sil. Dežurni krivci za vse, kar se je slabega dogajalo, so bili komunisti in partizani, ostali sovražniki, ki jih časnik navaja so bili še Angleži in Rusi. Sicer pa si je *Slovenec* ves čas močno prizadeval in pozival narod k lojalnosti do italijanskega okupatorja. Po kapitulaciji Italije, ko so Ljubljano zasedle nemške oblasti, nastopijo domobranci. O njih časnik poroča z velikanskim navdušenjem in ves čas poudarja njihove izjemne borbene sposobnosti, neustrašno junaštvo in disciplino. V svojih člankih se *Slovenec* pogosto zahvaljuje nemškemu narodu, s katerim bosta skupaj sodelovala pri nastajanju nove Evrope. Najhujši sovražniki ljudstva so še vedno komunisti, skupni sovražniki Evrope pa po kapitulaciji Italije postanejo še maršal Badoglio in pripadniki italijanske kraljeve hiše. Veliko se tudi omenjajo boljševiki, Židje, Angleži, Američani in Rusi. Odnos *Slovenca* do komunizma, partizanstva in Osvobodilne fronte je zelo negativen. Pogosto poroča o krutih umorih uglednih predstavnikov slovenskega življenja in predvsem katoliško zavednih ljudi. Vsak dan svoje bralce obvešča o novih umorih partizanov in o neprestanih zmagah domobranske vojske. Z velikim veseljem piše o domnevni zmedi med partizani, o njihovem neuspešnem skrivanju in neizogibnem koncu. Veliko je tudi poročil o protikomunističnih manifestacijah po vsej Sloveniji. Časnik komunistom očita, da skušajo svoje delovanje prikazati kot boj za nacionalne interese. Pogosto jih obtožuje, da delujejo po ukazih iz tujine in da sodelujejo z boljševiki.

7. SEZNAM LITERATURE IN VIRI

- Amon, dr. Smilja (1996): Tisk in politika v Jugoslaviji (1918 – 1941). Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Amon, dr. Smilja (2000): Struktura in značilnosti časopisja NOB. V: Splichal, Slavko (ur.). Vregov zbornik. Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo in Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Bajec, Jože (1973): Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1. januarja 1937 do osvoboditve 9. maja 1945. Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana.
- Blumler, J., B. in Katz, E. (ur.) (1974): The Uses OF Mass Communication. London.
- Brejč, dr. Janko (1928): Od prevrata do ustave. V: Mal, dr. Josip (ur.). Slovenci v desetletju 1918-1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Leonova družba, Ljubljana.
- (1993) Cerkev, kultura in politika 1890 – 1941: simpozij 1992. Slovenska matica, Ljubljana.
- Časnik Slovenec (14. oktober 1873 – 4. maj 1945). Narodna in Univerzitetna knjižnica, Ljubljana.
- (1987) Enciklopedija Slovenije 1 (A - Ca). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1988) Enciklopedija Slovenije 2 (Ce-Ed). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1989) Enciklopedija Slovenije 3 (Eg - Hab). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1990) Enciklopedija Slovenije 4 (Hac - Kare). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1991) Enciklopedija Slovenije 5 (Kari - Krei). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1992) Enciklopedija Slovenije 6 (Krek - Marij). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1993) Enciklopedija Slovenije 7 (Marin - Nor). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1994) Enciklopedija Slovenije 8 (Nos - Pli). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1997) Enciklopedija Slovenije 11 (Savs – Slovenska m). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- (1998) Enciklopedija Slovenije 12 (Slovenska m - SZ). Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Erjavec, Fran (1923): Slovenci. Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pogled. Jugoslovanska tiskarna, Ljubljana.
- Erjavec, Fran (1940): Slovenija in Slovenci. Slovenska straža, Ljubljana.

- Erjavec, Karmen (1999): Novinarska kakovost. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Hovland, Carl, I., Irving, L., Janis, Kelley, Harold, H. (1961): Communication and Persuasion. Yale Univerisy Press, New Haven.
- Jackall, Robert (1995): Propaganda. MacMillan Press, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London.
- Jesenko, Janez (1884): Časnikarstvo in naši časniki. Ivan Železnikar, Ljubljana.
- Jerič, dr. Josip (1928): Narodni svet. V: Mal, dr. Josip (ur.). Slovenci v desetletju 1918-1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Leonova družba, Ljubljana.
- Jowett, Garth, S. in O'Donnel, Victoria (1986): Propaganda and Persuasion. Sage, London.
- Kerševan, Marko (1989): Religija in slovenska kultura : ljudska religioznost, civilna religija in ateizem v Sloveniji. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Lapajne, Ivo (1937): Razvojne smeri slovenskega novinarstva. V: Borko, Božidar (ur.). Razstava slovenskega novinarstva. Jugoslovansko novinarsko udruženje, ljubljanska sekcija, Ljubljana.
- Lasswell, H., D., Lerner, D., Speier, H. (1978): Propaganda and Communication in World Hystory. Vol. I. Honolulu.
- (1982) Leksikoni Cankarjeve založbe: Slovenska književnost. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Mal, dr. Josip (1993, 1928); Zgodovina slovenskega naroda. Drugi del. Mohorjeva družba, Celje.
- McQuail, Denis (1987): Mass Communication Theory. An Introduction. Sage, London, Newbury Park, Beverly Hills, New Delhi.
- Merton, Robert, K. (1946, 1995): Mass Persuasion: The Social Psychology of a War. Harper & Brothers, Bond Drive, New York and London.
- Pelikan, Egon (1997): Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem. Obzorja, Maribor.

- Pirjevec, Jože (1995): Jugoslavija: 1918 –1992: Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičev in Titove Jugoslavije. Lipa, Koper.
- Prunk, Janko (1998): Kratka zgodovina Slovenije. Založba Grad, Ljubljana.
- Prunk, Janko (1996): Osamosvojitve Slovenije: S kratkim orisom slovenske zgodovine. Založba Grad, Ljubljana.
- (1995) Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941. Nova revija, Ljubljana.
- (1996) Slovenska kronika XX. stoletja 1941-1995. Nova revija, Ljubljana.
- (1925 - 1932) Slovenski biografski leksikon. Prva knjiga, Abraham – Lužar. Zadruga Gospodarska banka, Ljubljana.
- (1933 - 1952) Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga, Maas – Qualle. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- (1960 - 1971) Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga, Raab – Švikaršič, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Splichal, Slavko (1975): Razsežnosti politične propagande. Teoretični model in aplikacija na mednarodno propagando. FDV, Ljubljana.
- Steska, Viktor (1928): Cerkvene zadeve. V: Mal, dr. Josip (ur.). Slovenci v desetletju 1918-1928. Zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine. Leonova družba, Ljubljana.
- Šlebinger, dr. Janko (1913): Slovenska bibliografija za leto 1907-1912. Matica Slovenska, Ljubljana.
- Šlebinger, dr. Janko (1930): Slovenska bibliografija za leto 1929. Revija »Slovenski tisk«, Ljubljana.
- Šlebinger, dr. Janko (1937): Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797-1936. V: Borko, Božidar (ur.). Razstava slovenskega novinarstva. Jugoslovansko novinarsko združenje, ljubljanska sekcija, Ljubljana.
- Vatovec, dr. Fran (1969): Slovenska in jugoslovanska časniška beseda. Založništvo Tržaškega tiska, Trst.
- Vatovec, dr. Fran (1967): Razvoj Jugoslovanskega novinarstva. Razvoj slovenskega novinarstva. Visoka šola za politične vede, Ljubljana.

- Vreg, France (2000): Politično komuniciranje in prepričevanje. Komunikacijska strategija, diskurzi, prepričevalni modeli, propaganda, politični marketing, volilna kampanja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- (1991) Zgodovina cerkve na Slovenskem. Mohorjeva družba, Celje.
- (1979) Zgodovina Slovencev. Cankarjeva založba, Ljubljana.